МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0132
спеціальності 013 «Початкова освіта»
освітньо-професійної програми «Початкова освіта»
А. І. Ремінська

Керівник: професор кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
М. Д. Дяченко

Рецензент: завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти, д. пед. н., професор _____
Л. О. Сущенко

Запоріжжя
2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра дошкільної та початкової освіти
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 013 «Початкова освіта»
Освітньо-професійна програма «Початкова освіта»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____
«____» ___2023__ року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Ремінській Анні Іванівні

1. Тема роботи: «Організаційно-методичне забезпечення процесу формування екологічної грамотності молодших школярів»
керівник роботи Дяченко Марія Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, затверджена наказом ЗНУ від від 26 вересня 2023 р. № 1505-с.

2. Строк подання студентом роботи: 28 листопада 2023 р.

3. Вихідні дані до роботи: матеріали педагогічної практики, курсових робіт.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що належить розробити): висвітлити теоретичні засади формування екологічної грамотності молодших школярів; розкрити наукові витоки ключових понять дослідження; окреслити екологічну грамотність як складник екологічної культури особистості; проаналізувати освітню сферу як простір розвитку екологічного виховання молодших школярів; охарактеризувати особливості формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці; окреслити стан сформованості екологічної грамотності молодших школярів; визначити педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів та експериментально перевірити їхню ефективність.

5. Перелік графічного матеріалу: 2 таблиці, 3 рисунки за результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Консультант	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Дяченко М. Д.	13.03.23 р.	15.03.23 р.
Розділ 1	Дяченко М. Д.	13.09.23 р.	14.09.23 р.
Розділ 2	Дяченко М. Д.	25.09.23 р.	28.09.23 р.
Висновки	Дяченко М. Д.	08.09.23 р.	08.09.23 р.

7. Дата видачі завдання:

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-лютий	виконано
2	Написання вступу	березень	виконано
3	Написання першого розділу	квітень-травень	виконано
4	Написання другого розділу	червень	виконано
6	Написання висновків	вересень-жовтень	
7	Оформлення роботи, рецензування	листопад	
4	Захист	грудень	

Студент _____ Ремінська А. І.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ Дяченко М. Д.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Зубцова Ю. Є.
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 64 с., 2 таблиці, 3 рисунки, 65 джерел.

Мета дослідження – обґрунтування та експерементальна перевірка педагогічних умов, форм і методів формування екологічної грамотності молодших школярів.

Об’єкт дослідження – процес формування екологічної грамотності молодших школярів.

Предмет дослідження – організаційно-методичне забезпечення процесу формування екологічної грамотності молодших школярів.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення, спостереження, усне опитування, бесіда, педагогічний експеримент, статистичні методи.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає в розкритті сутності організаційно-методичного формування екологічної грамотності молодших школярів, характеристиці екологічної грамотності як складника екологічної культури особистості та висвітленні особливостей формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці.

Практичне значення одержаних результатів полягає: в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування екологічної грамотності молодших школярів, розробці методичних рекомендацій щодо формування екологічної грамотності учнів у початковій школі.

Галузь використання: заклади освіти.

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ, ЕКОЛОГІЯ, ЕКОЛОГІЧНА ГРАМОТНІСТЬ, ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ, МОЛОДШІ ШКОЛЯРІ, ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ, ПОЧАТКОВА ОСВІТА, РОЗВИТОК, ФОРМУВАННЯ

SUMMARY

Reminska A. I. Organizational and Methodical Support of the Process of Formation of Environmental Literacy of Younger Schoolchildren.

The qualification work is devoted to the organizational and methodological support of the process of forming environmental literacy of junior schoolchildren.

The purpose of the study is to substantiate and experimentally test the pedagogical conditions, forms and methods of forming environmental literacy of primary schoolchildren.

The object of the study is the process of forming environmental literacy of junior schoolchildren.

The subject of the study is organizational and methodological support of the process of forming environmental literacy of junior schoolchildren.

Research methods: analysis of scientific and educational literature; generalization, observation, oral survey, conversation, pedagogical experiment, statistical methods.

Objectives of the study:

1) to highlight the theoretical foundations of the formation of environmental literacy of primary schoolchildren;

2) to reveal the essence and content of environmental literacy as a component of the ecological culture of the individual;

3) to characterize the peculiarities of the formation of environmental literacy in primary school age;

4) to determine and experimentally test the pedagogical conditions for the formation of environmental literacy of primary school students.

The theoretical significance of the results obtained is to reveal the essence of the pedagogical problem of forming environmental literacy of junior schoolchildren, to characterize environmental literacy as a component of the ecological culture of the individual and to highlight the peculiarities of forming environmental literacy in primary school age.

The practical significance of the obtained results is: the substantiation and

experimental verification of the pedagogical conditions of environmental education of younger schoolchildren, the development of educational tools aimed at the process of forming environmental literacy of students in primary school.

The obtained results can also be used by students of the specialty: 013 “Primary education” in the process of preparation of term papers and dissertations.

Key words: ecology, environmental literacy, environmental education, younger schoolchildren, pedagogical conditions, primary education, development, formation.

ЗМІСТ

Вступ……. 9
Розділ 1. Теоретичні засади формування екологічної грамотності молодших школярів……. 12
1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження……..……... 11
1.2. Екологічна грамотність як складник екологічної культури особистості…… 24
1.3. Освітня сфера як простір розвитку екологічного виховання молодших школярів……... 37
1.4. Особливості формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці……. 58
Розділ 2. Дослідно-експериментальна робота з формування екологічної грамотності молодших школярів…… 46
2.1. Стан сформованості екологічної грамотності молодших школярів…… 46
2.2. Педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів……... 59
2.3. Результати дослідно-експериментального дослідження…….. 67
Висновки…….. 70
Список використаних джерел…… 74

ПЕРІЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЕК – екологічна компетентність

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

МОНУ – Міністерство освіти і науки України

НУШ – Нова українська школа

ПО – початкова освіта

ЮНЕСКО – міжнародна організація, спеціалізована установа Організації Об’єднаних Націй у галузі освіти, науки, культури

ВСТУП

Екологічна освіта – це процес, який дозволяє людям досліджувати екологічні проблеми, долучатися до їх вирішення та вживати заходів для покращення стану довкілля. В результаті люди розвивають глибше розуміння екологічних проблем і набувають навичок прийняття обґрунтованих і відповідальних рішень.

Екологічна освіта не пропагує певну точку зору чи спосіб дій. Навпаки, екологічна освіта вчить людей зважувати різні сторони питання за допомогою критичного мислення, а також розвиває їхні власні навички розв’язання проблем і прийняття рішень.

Учень активно пізнає всі сфери людського життя і особливо цікавиться природним довкіллям. Його допитливість охоплює широкий спектр питань – від способу життя найменшої комашки до будови Всесвіту.

Завдання вчителів полягає не лише в тому, щоб пояснити дитині, чому небо блакитне, а трава зелена. Вони також повинні навчити її цінувати і берегти природні ресурси, усвідомлювати наслідки своєї діяльності для довкілля. Екологічне виховання сьогодні не повинно обмежуватися виключно розширенням поінформованості школярів.

Екологічна грамотність – це здатність людей розуміти і враховувати вплив своїх дій на навколишнє середовище, а також ухвалювати відповідальні рішення в повсякденному житті, щоб обмежити негативний вплив на природу. Це охоплює знання екологічних проблем, уміння економити природні ресурси, підтримувати екосистеми та дотримуватися принципів розвитку. Екологічно грамотні люди можуть сприяти збереженню біорізноманіття та дотриманню стандартів навколишнього середовища.

Різним аспектам екологічної педагогіки та освіти молодших школярів приділяли увагу вітчизняні науковці й учителі-практики (Т. Гончаренко, В. Гуменюк, Е. Грицук, О. Трубай, О. Чередниченко, Л. Якубенко та ін.) й

зарубіжні вчені (Р. Барронс, Ж. Дженсен, А. Льюїс, Д. Монтгомері, М. Робертс та ін.). Ці вчені зробили важливий внесок у розвиток екологічної педагогіки та освіти. Міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, також проводять дослідження і розробляють методики з формування екологічної грамотності.

Актуальність теми дослідження детермінується необхідністю цілеспрямованого й систематичного екологічного виховання особистості з раннього віку. Світова екологічна ситуація продовжує змінюватися, і з кожним роком стає дедалі важливішим забезпечення майбутнього покоління принципами природи, відповідальності та стійкості. Молодші школярі - це ключова аудиторія для формування екологічної грамотності, оскільки навчання розпочинається з наймолодшого віку, і вони легше сприймають і засвоюють нові знання. Екологічна грамотність не обмежується кордонами країни і є частиною глобального руху до більш стійкого майбутнього. Навчання екології молодших школярів має вирішальне значення для світової стабільності. З появою нових методів і технологій навчання стає можливим більш ефективне та цікаве навчання дітей екології. Таким чином, актуальність цієї теми зумовила необхідність підготовки нового покоління до розуміння та розв’язання екологічних проблем, які оточують нас у сучасному світі.

Мета дослідження – обґрунтування теоретичних засад екологічної грамотності та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов організаційно-методичного забезпечення формування процесу екологічної грамотності молодших школярів.

Завдання дослідження:

1) висвітлити теоретичні засади формування екологічної грамотності молодших школярів;

2) розкрити сутність і зміст екологічної грамотності як складової екологічної культури особистості;

3) охарактеризувати особливості формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці;

4) визначити та експериментально перевірити педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів.

Об’єкт дослідження – процес формування екологічної грамотності молодших школярів.

Предмет дослідження – організаційно-методичне забезпечення педагогічних умов формуванню екологічної грамотності молодших школярів.

Теоретичне значення одержаних результатів полягає у розкритті сутності педагогічної проблеми формування екологічної грамотності молодших школярів, характеристиці екологічної грамотності як складової екологічної культури особистості та висвітленні особливостей формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці.

Практичне значення одержаних результатів полягає: в обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов екологічного виховання молодших школярів, розробці формувальних засобів, спрямованих на процес формування екологічної грамотності учнів у початковій школі. Одержані результати можуть також бути використані студентами спеціальності: 013 «Початкова освіта» у процесі підготовки курсових та дипломних робіт.

Методи дослідження: аналіз наукової та навчально-методичної літератури; узагальнення, спостереження, усне опитування, бесіда, педагогічний експеримент, статистичні методи.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Наукові витоки ключових понять дослідження

Значення формування екологічної грамотності в людини, зокрема в молодших школярів, підкреслюється нормативно-правовими актами держави, в тому числі таких, як:

– Конституція України;

– Закон України «Про освіту;

– Закон України «Про охорону дитинства»;

– Закон України Про охорону дитинства;.

– Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти;

– Концепція екологічної освіти України;

– Державний стандарт початкової освіти ;

– Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти;

– Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)»;

– Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.;

– Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року;

– Методичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи;

– Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року.

Ключова ідея основних положеннях Концепції екологічної освіти України полягає в тому, що «стратегічною освітньою метою в галузі навколишнього середовища є виховання екологічної культури особистості як ефективного способу регулювання взаємодії людини зі світом природи» [22, с. 5].

Як зазначає Л. Сидоренко [45, с. 16–17], в науці існують такі дефініції

поняття «екологія»:

– «наука про взаємини організмів з природним довкіллям;

– наука про функціонування екосистем різних рівнів організації;

– комплексна наука про довкілля біосистем;

– синергетичні знання про взаємини об'єктів реальності з якимось одним, центральним об'єктом;

– наука про унікальний космічний статус людини як біологічного виду;

– наука про взаємовідносини біосистем з навколишнім середовищем, яке визначає просторові та часові параметри їхнього існування та розвитку.

Витоки поняття «екологічна грамотність» сягають у минуле і пов'язані з розвитком екологічної науки та реакцією на екологічні проблеми в XIX–XX століттях. Зародження екологічної науки розпочалося наприкінці XIX ст., почали формуватися основи сучасної екологічної науки. Учені, такі як Ернст Геккель та Іван Мічурін, зробили важливий внесок у розуміння взаємозв'язків у природі. Це стало першим кроком до формування поняття екології та, зрештою, екологічної грамотності [13].

У середині XX століття Рейчел Карсон, американська вчена і письменниця, опублікувала свою знамениту книжку «Мовчазна весна» (Silent Spring), у якій вона підняла питання про шкоду пестицидів для довкілля. Ця книга стала каталізатором екологічного руху і сприяла формуванню свідомості про важливість охорони природи.

З розвитком екологічної науки стало очевидним, що суспільство повинно готувати молоде покоління до розуміння та розв'язання екологічних проблем. Це призвело до формування поняття «екологічна грамотність» як здатності людини розуміти екологічні процеси, оцінювати їхній вплив на природу і суспільство та ухвалювати екологічно обґрунтовані рішення.

Поняття «екологічна культура» також має довгу історію та пройшло через кілька етапів розвитку. В історії філософії можна знайти безліч джерел, у яких обговорювали питання ставлення людини до природи. Філософи, такі як Геракліт, Руссо та Емерсон, висували ідеї, що підкреслюють важливість гармонії людини з

природою. Ці ідеї були першими кроками до формування екологічної культури.

Із середини XX століття екологічний рух почав активно обговорювати проблеми екологічної культури та екологічної етики. Роботи вчених, таких як Рейчел Карсон, Оррін Клюкта та Еріх Фромм, порушували важливі питання щодо людського втручання в природу та необхідності дбайливого ставлення до неї.

Друга половина XX століття також ознаменувалася активним розвитком екологічної освіти. Науковці та педагоги почали розробляти методики і програми, спрямовані на формування екологічної культури, включно з розумінням взаємозв'язків природи і людини.

Зміст освітньо-виховної роботи в напрямі формування екологічної культури полягає в «розкритті перед дітьми багатогранної цінності природи та має забезпечувати активність дітей, пробуджувати у них інтерес, максимальне наближення до рутинного життя, а навчальна інформація не має бути перенасичена відомостями, неосяжними для належного сприйняття учнями» (В. Хоменко [59, с. 23]; Н. Ніколенко Н. [29, с. 45]).

Екологічна культура, на думку А. Толстоухова, є «так званим кодексом поведінки, яким керується людина в ході екологічної діяльності та поведінки. Ця культура увібрала в себе вироблені способи самореалізації людини в природі, набутий життєвий досвід, моральні почуття та ставлення до природи, сукупність знань, норм, стереотипів та правил поведінки людини в природному довкіллі, умінь і досвіду розв'язування екологічних проблем, здатність передбачати можливі негативні наслідки антропогенної діяльності в природі та шукати ефективні шляхи гармонізації стосунків суспільства та природи» [51, с. 8–15].

Важливо підкреслити, що поняття екологічної грамотності та екологічної культури продовжують розвиватися й адаптуватися до мінливих обставин і викликів сучасного світу. Їхній історичний огляд допомагає зрозуміти глибокий контекст і значущість цих понять у сучасній освіті та суспільстві.

Знання історичних витоків понять екологічної грамотності та екологічної культури дає змогу освітнім установам більш ефективно інтегрувати їх у навчальні програми. Екологічна грамотність стає невід'ємною частиною освіти,

що сприяє формуванню більш комплексного розуміння довкілля.

Розуміння історичного коріння екологічної грамотності та культури допомагає наголосити на важливості відповідального ставлення до природи та поваги до довкілля. Це сприяє формуванню в молодших школярів глибшого почуття турботи про планету.

Знання історичних витоків понять також допомагає розробляти більш ефективні методи навчання екологічної грамотності. Вивчення успішних практик і помилок минулого дає змогу створювати ефективніші освітні програми.

Розуміння історичного коріння понять збагачує базу наукових досліджень у сфері екологічної грамотності та екологічної культури. Дослідники можуть глибше аналізувати ці поняття та їхній розвиток у контексті сучасних викликів і тенденцій.

Як зауважує Г. Пустовіт, «одним із перших досліджувати проблеми екологічної культури став В. Вернадський, який вивчав проблеми людського чинника в існуванні світу. Дослідник вважав, що суть екологічної проблеми полягає в тому, що люди не встигають адаптувати свою культуру відповідно до тих змін, які самі ж привносять у цей світ, і джерела цієї кризи знаходяться всередині, а не зовні людської сутності» [49, с. 46].

Як бачимо, зв’язок між екологією та культурою полягає у якості взаємодії людини з довкіллям, який відбиває рівень культури, носієм якої є індивід.

На думку К. Захмарної, «виховання екологічної культури в учнів початкової школи покликане забезпечити відновлення втраченої рівноваги та гармонізувати відносини у системі «людина – природа».

Виховання в учнів екологічної культури – складний та тривалий процес, що здійснюється поетапним шляхом вирішення освітніх, виховних і розвивальних завдань.

Його результатом має бути не тільки опанування теоретичними знаннями та практичними вміннями, а розвиток емоційно-чуттєвої сфери, уміння та бажання активно захищати, покращувати, ушляхетнювати природне середовище» [16, с. 12].

Насамкінець, вивчення наукових витоків ключових понять, пов’язаних з екологічною грамотністю та екологічною культурою, дає змогу закладам освіти та науковим дослідникам більш ефективно формувати екологічну грамотність молодших школярів і сприяє сталому розвитку суспільства загалом. Цей аналіз допомагає будувати більш поінформовані та стійкі освітні стратегії в галузі екологічної освіти.

У монографії Г. Пустовіт [40] представлено головні напрями суб’єктивного ставлення особистості до природи в її розвитку й зроблено характеристику видам практичної діяльності людини; розкрито методичні засади оновлення екологічного виховання школярів з 1-го по 9-й клас; висвітлено концепцію його змісту в позашкільних закладах освіти, розроблено критерії екологічної вихованості особистості учня; запропоновано нові методи та форми екологічного виховання школярів.

Дослідники О. Борзик, І. Шепель, «початкова школа є важливою сходинкою у формуванні екологічної культури особистості та має широкий діапазон можливостей забезпечити якнайефективніше формування пізнавального потенціалу екологічних знань, виховання екологічно мислячої, відповідальної людини майбутнього, шляхом пізнання та дослідження світу природи» [2, с. 105].

На думку А Войтович, «у полі зору дослідників процесу екологічного виховання школярів перебувають питання формування та розвитку екологічної свідомості, екологічного світогляду, екологічної поведінки, екологічної освіти, а також еколого-аксіологічні аспекти, особливості організації процесу екологічного виховання в системі початкової освіти, загальноосвітньої школи тощо» [4, с. 14].

Отже, проблема формування екологічної грамотності молодших школярів у взаєзв’язку з питанням взаємодії дітей з природою є важливою, значущою і потребує нагального вирішення, оскільки через неї відбувається процес гармонійного становлення особистості – її розвитку й виховання.

Окрім того, екологічна грамотність є складником екологічної та загальної культури молодшого школяра.

1.2. Екологічна грамотність як складник екологічної культури особистості

Екологічна грамотність являє собою набір знань, умінь і навичок, необхідних для розуміння екологічних принципів і процесів, а також для ухвалення поінформованих рішень щодо довкілля. Вона охоплює різні аспекти, включно з:

Знання про природні процеси: екологічна грамотність охоплює розуміння основних екологічних концепцій, таких як біологічне різноманіття, екосистеми, цикли речовин і енергії, а також екологічні взаємодії.

Уміння аналізувати екологічні проблеми: людина з високою екологічною грамотністю здатна аналізувати складні екологічні проблеми, виявляти їхні причини та наслідки, а також оцінювати можливі рішення.

Здатність до екологічно обґрунтованих рішень: екологічна грамотність надає індивідуумам спроможність ухвалювати рішення, які враховують екологічні аспекти та сприяють сталому використанню ресурсів і збереженню довкілля.

Етичні аспекти: екологічна грамотність також охоплює розвиток екологічної етики, яка сприяє дбайливому і шанобливому ставленню до природи та всіх її живих форм.

Роль екологічної грамотності у формуванні екологічної культури особистості:

– свідомість довкілля – екологічна грамотність допомагає індивідуумам розвинути глибшу й поінформованішу свідомість довкілля. Знання про екологічні процеси та проблеми дає змогу краще розуміти, як людська діяльність впливає на природу;

– відповідальність і стійкість – екологічна грамотність мотивує особистість до відповідальної поведінки щодо довкілля. Вона допомагає розвинути повагу до природи та прагнення до сталого використання ресурсів, що є ключовими аспектами екологічної культури;

– активна участь в екологічних ініціативах – особи з високою екологічною грамотністю схильні брати активну участь в екологічних ініціативах та організаціях. Вони можуть виступати за сталий розвиток, підтримувати еко-проекти та сприяти розвитку спільноти, орієнтованої на екологічні цінності;

– поінформовані рішення – екологічна грамотність допомагає ухвалювати поінформовані рішення в повсякденному житті, включно з вибором споживчих товарів, стилем життя та екологічними практиками.

Екологічна грамотність є невід'ємною складовою формування екологічної культури особистості. Вона надає необхідні знання, уміння та цінності для відповідального ставлення до довкілля та активної участі у вирішенні екологічних проблем. Екологічна грамотність та екологічна культура взаємодіють, сприяючи сталому розвитку суспільства та збереженню природи для майбутніх поколінь.

Екологічна культура являє собою систему цінностей, переконань, норм і звичаїв, що формують ставлення людини до природи та визначають її взаємодію з навколишнім середовищем. Вона базується на ідеї поваги до природи, дбайливого ставлення до довкілля та прагнення до сталого співіснування з ним.

Екологічна культура – це, по суті, розуміння людиною самої себе як частини довкілля і світу загалом, принципів, законів, ризиків існування планети Земля і перспектив, пов'язаних з цим; усвідомлення своєї залежності в плані здорового життя від впливу на нього довкілля, поліпшення стану якого повинно бути пріоритетним напрямком розвитку українського суспільства і всієї цивілізації.

При чому, ефективність формування екологічної культури забезпечуються шляхом наскрізної екологізації навчальних дисциплін, позаурочної та позакласної роботи.

Магістральною тенденцією у вихованні екологічної культури в учнів початкової школи нової генерації є її багатоваріантність форм, методів і прийомів, утвердження гідності кожного учня; введення в освітньо-виховний процес позашкільної еколого-натуралістичної роботи актуальних сучасному реформуванню системи освіти інноваційних підходів, котрі передбачають

оновлення структури та змісту позашкільної освіти, зростання її ролі як центральної ланки загальної системи освіти».

Освітньо-виховна діяльність у початковій школі, спрямована формування екологічної культури «реалізується у трьох напрямках: еколого-просвітницька, навчально-дослідницька та природоохоронна діяльність, які виявляються у найрізноманітніших формах, методах, прийомах пізнавально-дослідницької діяльності учнів.

На значну увагу заслуговує питання виховання екологічної культури у школярів в процесі вивчення навчальних дисциплін. Широкий діапазон можливостей щодо здійснення екологічного освітньо-виховного впливу на молодших школярів закладені у змісті навчального інтегрованого курсу «Я досліджую світ» [18, с. 17].

Екогуманітарна спрямованість виховання в початковій школі спрямована на формування в молодших школярів екологічної культури, що передбачає, зокрема, виконання таких завдань: вироблення в дітей необхідних екологічних уявлень про взаємозв’язки в природі та в системі «людина – природа»; виховання ціннісного ставлення молодших школярів до природи; накопичення знань, формування умінь та навичок взаємодії учнів із природою тощо.

У цьому контексті особливо важливим є культурологічний підхід до екологічного виховання, оскільки екологічна культура являє собою нерозривне поєднання екологічно розвиненої свідомості; розуміння себе як частини природи, довкілля; емоційних переживань щодо екології; відповідної практики щодо особистісного ставлення учнів до навколишнього світу.

Ключові аспекти екологічної культури:

– повага до природи – екологічна культура передбачає повагу до природи та всіх її форм життя. Це охоплює усвідомлення того, що людина є частиною природи і має враховувати її інтереси та баланс у своїй діяльності;

– дбайливе використання ресурсів – люди з екологічною культурою прагнуть використовувати природні ресурси з розумом і відповідальністю. Вони уникають зайвих споживчих витрат і дбають про збереження природних багатств

для майбутніх поколінь;

– сталий розвиток – екологічна культура підтримує концепцію сталого розвитку, де розвиток суспільства узгоджується з потребами природи і не загрожує екосистемам та біологічному різноманіттю;

– екологічна етика – вона включає в себе розвиток етичних норм, які орієнтовані на збереження природи та справедливий розподіл екологічних тягарів і користі. Етичні принципи відіграють важливу роль у прийнятті екологічно обґрунтованих рішень.

Зв’язок між екологічною грамотністю та екологічною культурою:

1) грамотність як фундамент культури: екологічна грамотність слугує фундаментом для формування екологічної культури. Розуміння екологічних процесів і проблем, а також знання про способи їх розв’язання є ключовими елементами, які допомагають особистості розвивати екологічну культуру;

2) розвиток цінностей: Екологічна грамотність сприяє розвитку цінностей, пов’язаних із повагою до природи та відповідальним ставленням до довкілля. Коли люди розуміють важливість екологічних принципів, вони більш схильні приймати природу як цінність, що заслуговує на захист;

3) екологічна мотивація: екологічна грамотність може стимулювати мотивацію до екологічно відповідальної поведінки. Знання про вплив людини на навколишнє середовище і про наслідки цього впливу сприяє більш поінформованим і усвідомленим рішенням і діям;

4) активна участь: люди з високою екологічною грамотністю частіше схильні до активної участі в екологічних ініціативах і громадських організаціях, що працюють у сфері охорони довкілля. Вони бачать важливість своєї участі у створенні сталого майбутнього для себе та майбутніх поколінь;

5) етичні рішення: екологічна грамотність формує основи екологічної етики, що впливає на прийняття екологічно обґрунтованих рішень. Люди з екологічною культурою схильні враховувати не лише свої власні інтереси, а й інтереси довкілля та майбутніх поколінь;

6) усвідомлення глобальних викликів: екологічна грамотність дає змогу

особистості усвідомлювати глобальні екологічні виклики, такі як зміна клімату, втрата біорізноманіття та вичерпання природних ресурсів. Ця обізнаність стимулює активну участь у вирішенні світових екологічних проблем.

Зв'язок між екологічною грамотністю та екологічною культурою є важливим для формування стійкого та відповідального суспільства. Екологічна грамотність надає знання та інструменти, необхідні для розвитку екологічних цінностей, мотивації до екологічно відповідальної поведінки та активної участі у вирішенні екологічних проблем. Разом з екологічною культурою вона сприяє збереженню природи та забезпеченню сталого майбутнього для всіх.

У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що «метою природничої освітньої галузі є формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи, гідної поведінки у природі, становлення та розвиток наукового природничо-екологічного мислення.

Загальними цілями визначено, що учні мають набути досвіду з дослідження світу природи; виявляти стійку цікавість та отримувати радість від розкриття таємниць природи; усвідомлювати цінність природи та взаємозв'язок її об'єктів і явищ; бережно ставитися до природних багатств; розвивати наукове, критичне мислення з метою подолання проблем еколого-природничого характеру» [9, с. 14]

Предмети природничого циклу «своїм змістом, спрямованістю прямо орієнтують на практичну діяльність учнів в навколишньому середовищі. Природничі дисципліни забезпечують належну теоретичну базу для формування в учнів цілісної картини світу з єдністю та різноманітністю вза- ємозв'язків між усіма елементами природи» [24, с. 10].

Саме тому суттєвого значення в початковій школі надається вихованню екологічної культури у процесі викладання предметів естетичного циклу, що розкривають естетичний зміст природи, знайомлять молодших школярів із її неповторною красою, виховують любов до рідного краю, повагу й бережливе ставлення до природи.

Отже, засвоєння екологічних знань, на думку О. Борзик, І. Шепель, «тісно пов'язане з практичними заняттями, дослідництвом, роботою в полі, на

пришкільних ділянках, організацією суспільно-корисної праці екологічного змісту. Що стосується предметів гуманітарного циклу, то завдання екологічного виховання вирішуються в процесі засвоєння їх дещо по-іншому, хоча й тут практичні дії не виключаються. Через специфіку цих предметів увага акцентується на формуванні ціннісної культури школярів, залученні учнів до знайомства з художньою та науково-пізнавальною літературою екологічного змісту, формуванні вмінь і навичок працювати з цією літературою. Виховання екологічної культури учнів нерозривно пов'язане з естетичним і моральним становленням особистості. Як відомо, у молодших школярів ставлення до навколишньої діяльності виявляється на рівні почуттів, тобто, вони чуттєво сприймають об'єкти природи, «переживають» знання. Естетичні почуття пробуджують емоційні відгуки дитини, розвивають емпатію, сприяють формуванню гуманного ставлення до навколишнього середовища» [2, с. 108].

Екологічну грамотність було розглянуто як набір знань, умінь і навичок, необхідних для розуміння екологічних принципів і проблем, а також для ухвалення поінформованих рішень, що стосуються довкілля. Екологічна грамотність слугує основою для формування екологічної культури і забезпечує індивідуумам інструменти для глибшої та усвідомленої взаємодії з природою.

Екологічна культура, своєю чергою, являє собою систему цінностей, переконань і норм, які формують ставлення людини до природи і визначають її взаємодію з навколишнім середовищем. Вона включає в себе повагу до природи, дбайливе використання ресурсів, прагнення до сталого розвитку і розвиток екологічної етики.

Зв'язок між екологічною грамотністю та екологічною культурою полягає в тому, що грамотність надає необхідні знання й уміння, які сприяють формуванню цінностей і мотивації, необхідних для сталої й відповідальної поведінки щодо довкілля. Ці два аспекти взаємодоповнюють один одного, сприяючи сталому розвитку суспільства та збереженню природи для майбутніх поколінь.

У результаті аналізу цього розділу можна зробити висновок, що розвиток екологічної грамотності та формування екологічної культури є ключовими

завданнями сучасної освіти і виховання. Вони не тільки сприяють більш усвідомленому та відповідальному ставленню до довкілля, а й дають змогу суспільству більш ефективно розв’язувати актуальні екологічні проблеми та створювати стале майбутнє для всіх.

Формування екологічної грамотності – це не тільки спрямування роботи на оволодіння молодшими школярами знаннями з екології; певними екологічними нормами та правилами поведінки, це – і розвиток екологічної культури особистості учня, формування системи екологічних цінностей.

1.3. Освітня сфера як простір розвитку екологічного виховання молодших школярів

У цьому розділі розглядається важлива роль освітньої сфери у формуванні екологічної грамотності та культури серед молодших школярів. Освітнє середовище, що включає школу, навчальні програми, педагогічний персонал і методичні підходи, має ключове значення для впровадження екологічного виховання та досягнення його цілей.

Освітнє середовище – це комплекс чинників, включно з фізичною, соціальною та педагогічною обстановкою в навчальному закладі, що впливає на процеси навчання та виховання учнів. Важливо розуміти, що освітнє середовище не обмежується тільки стінами школи, воно містить у собі всі аспекти навчального процесу та зовнішні чинники, які на нього впливають. У контексті розділу 1.3, освітнє середовище стає ключовим контекстом для розвитку екологічного виховання молодших школярів.

Роль освітнього середовища в екологічному вихованні молодших школярів:

– створення стимулюючої обстановки;

– інтеграція екологічних тем;

– наявність екологічних ресурсів;

– підтримка педагогічного персоналу;

– активна участь учнів;

– підтримка співпраці.

Створення стимулюючої обстановки в школі відіграє ключову роль у приверненні уваги молодших школярів до екологічних питань і сприяє розвитку їхньої екологічної грамотності та культури. Важливо, щоб учні відчували інтерес і захоплення в галузі екології, а освітнє середовище максимально підтримувало цей інтерес.

З огляду на те, що діти проводять багато часу в класах, важливо, щоб ці приміщення були оформлені з урахуванням екологічної тематики. Це може включати в себе картинки, плакати, рослини, моделі тварин та інші елементи, які створюють атмосферу близьку до природи. Такі класи можуть стати місцем, де діти відчувають себе в оточенні природи.

Багато шкіл створюють свої власні маленькі сади або ботанічні куточки на шкільних ділянках. Ці місця надають учням можливість спостерігати за ростом рослин, вивчати рослинний світ і піклуватися про природу. Це також може бути чудовим місцем для проведення уроків на свіжому повітрі та практичних занять.

Освітні виставки та заходи, присвячені екологічним темам, відіграють важливу роль у формуванні екологічної грамотності та культури серед молодших школярів. Вони надають можливість учням глибше зануритися в екологічні питання, побачити практичні приклади досліджень і проектів, а також обговорити екологічні проблеми з експертами та іншими учасниками.

Організація виставок проектів, створених учнями, дає їм змогу продемонструвати свої знання та навички в галузі екології. Ці проекти можуть включати в себе дослідження, презентації, моделі та інші творчі роботи. Учні можуть розповідати про результати своїх досліджень і давати рекомендації щодо вирішення конкретних екологічних проблем.

Ярмарки можуть об’єднати учасників і відвідувачів навколо тем екології та здоров’я. На таких заходах можна представити продукти, вироби та ідеї, що сприяють здоровому та екологічному життю. Це може включати в себе продаж органічних продуктів, товарів для екологічного способу життя та інформаційних

стендів з корисними порадами.

Організація лекцій та семінарів з екологічними експертами та представниками екологічних організацій дає змогу учням навчатися у професіоналів та обговорювати актуальні екологічні проблеми. Ці заходи можуть надати учасникам нові знання та думки, а також надихнути на дії.

Організація ігор і змагань, пов’язаних з екологічними питаннями, може зробити навчання більш цікавим і взаємодіючим. Це може включати в себе вікторини, віртуальні екологічні пригоди, змагання у створенні еко-проектів і багато іншого.

Запрошення представників екологічних організацій на заходи дає змогу учням дізнатися більше про діяльність цих організацій та можливості участі в їхніх проєктах. Це також може стимулювати інтерес учнів до довгострокової участі в екологічних ініціативах.

Школи можуть підтримувати участь учнів у заходах світового рівня, таких як Всесвітній день довкілля, Місяць екології та інші кампанії та акції. Це дає учням можливість розуміти світовий контекст екологічних проблем та їхню важливість.

Організація екологічних екскурсій і поїздок за межі школи може збагатити освітній досвід учнів. Відвідування природних заповідників, парків та екологічних центрів дає змогу дітям безпосередньо взаємодіяти з природою та вивчати її в природному середовищі.

Надання учням можливості для проведення власних екологічних проєктів і досліджень може стати потужним стимулом для розвитку їхнього інтересу до природи. Це може включати в себе створення шкільних проєктів з охорони довкілля, вивчення місцевої флори і фауни та багато іншого.

Важливо створити атмосферу, в якій екологічні теми відчуваються як невід’ємна частина навчального процесу. Це може бути досягнуто шляхом впровадження екологічних аспектів у різні навчальні предмети і практичні завдання.

Створення стимулюючої обстановки в школі та освітньому середовищі

сприяє активному і позитивному сприйняттю екологічних тем учнями. Це може надихнути їх на вивчення екології, розвиток екологічної грамотності та ухвалення відповідальних рішень щодо довкілля.

Концепція «Інтеграція екологічних тем» в освітньому середовищі означає впровадження та взаємозв'язок екологічних аспектів у різноманітні навчальні предмети та дисципліни, а не обмежується винятково уроками з навколишнього світу чи біології. Інтеграція дає змогу учням бачити зв'язок між екологічними питаннями та іншими галузями знань, що сприяє глибшому розумінню та застосуванню екологічних концепцій у різних сферах життя.

Розглянемо ключові аспекти інтеграції екологічних тем в освітнє середовище.

1. Інтердисциплінарність: інтеграція екологічних тем передбачає взаємодію між різними навчальними предметами та дисциплінами. Наприклад, учні можуть вивчати екологічні аспекти мистецтва, математики, літератури і навіть фізики. Це дає їм змогу бачити, як екологічні проблеми впливають на різні аспекти життя;

2. Контекстуалізація. Інтеграція дає змогу учням розглядати екологічні аспекти в контексті реальних проблем і подій. Наприклад, під час уроків історії можна обговорювати, які історичні події впливали на довкілля, або на уроках географії можна вивчати вплив кліматичних змін на світову карту.

3. Проблемно-орієнтований підхід. Інтеграція екологічних тем може включати в себе розв'язання реальних екологічних проблем. Учні можуть працювати над проєктами, пов'язаними з усуненням забруднення, збереженням біорізноманіття або поліпшенням якості водних і повітряних ресурсів.

4. Інтеграція, що дає змогу учням брати активну участь у процесі навчання та ухвалювати рішення щодо того, які екологічні теми вони хотіли б досліджувати. Це сприяє розвитку навичок самостійного та дослідницького навчання.

5. Мережева взаємодія. Школи можуть співпрацювати з місцевими екологічними організаціями, парками та центрами, щоб надати учням доступ до додаткових ресурсів та екологічних експертів. Це може включати в себе

організацію екскурсій, лекцій та заходів.

Як приклад на уроці мистецтва учні можуть створювати екологічні твори мистецтва, що відображають природу та екологічні проблеми. На уроці математики учні можуть вивчати статистику щодо зміни рівня забруднення води чи зміни температури повітря. На уроці літератури учні можуть читати книжки та статті про природу та екологічні проблеми й обговорювати їх у контексті літературних творів.

Інтеграція екологічних тем у навчальний процес дає змогу учням здобувати комплексну освіту, яка навчає їх розуміти взаємозв'язок між людиною та природою, розвивати навички розв'язання екологічних проблем і застосовувати їх у повсякденному житті. Це також допомагає їм усвідомлювати свою роль у збереженні довкілля та вплив своїх дій на планету.

Наявність екологічних ресурсів в освітньому середовищі відіграє важливу роль у формуванні екологічної грамотності та культури у молодших школярів. Ці ресурси являють собою інформаційні, матеріальні та технічні засоби, які підтримують навчання та дослідження екологічних тем.

Екологічні книжки, журнали, підручники, відео, веб-ресурси та бази даних надають учням доступ до актуальних і достовірних відомостей про природу, екологічні процеси та проблеми довкілля. Це дає змогу учням вивчати екологію, ґрунтуючись на наукових даних і дослідженнях.

Школи можуть забезпечити наявність екологічного обладнання, такого як біноклі, мікроскопи, термометри, геодезичні інструменти та обладнання для дослідження водних і повітряних зразків. Це дає змогу учням проводити практичні екологічні дослідження та експерименти.

Школи можуть створювати колекції природних зразків, таких як мінерали, зразки ґрунтів, рослини та тварини. Ці зразки можуть використовуватися для демонстрації та вивчення природних явищ і біорізноманіття.

Наявність добре обладнаних екологічних лабораторій та класів дає змогу проводити більш складні дослідження та експерименти. Учні можуть вивчати хімічні та біологічні аспекти довкілля, а також аналізувати екологічні дані.

Використання комп’ютерних програм, віртуальних лабораторій та освітніх додатків дає змогу учням експериментувати з екологічними концепціями та явищами в інтерактивній формі. Це робить процес навчання більш захопливим і доступним.

Школи можуть надавати матеріали та ресурси для створення екологічних проєктів, моделей, колажів та інших творчих робіт, які допоможуть учням краще зрозуміти та візуалізувати екологічні концепції.

Учням можуть надаватися екологічні щоденники, в яких вони можуть записувати спостереження природи, результати досліджень та свої думки про екологічні питання. Це сприяє розвитку навичок самоспостереження та рефлексії.

Проведення екологічних заходів, походів, екскурсій та польових досліджень потребує наявності відповідного спорядження, карт, компасів та інших засобів навігації та дослідження.

Наявність таких екологічних ресурсів створює сприятливе навчальне оточення та сприяє зануренню учнів у світ екології. Воно дає змогу учням брати активну участь у дослідженнях, проводити експерименти, аналізувати дані та робити власні висновки щодо важливості дослідження екологічних питань.

Підтримка педагогічного персоналу в контексті екологічного виховання молодших школярів відіграє критичну роль в успішній реалізації навчальних програм і проєктів, пов’язаних з екологією.

Забезпечення педагогічного персоналу доступом до навчальних курсів, семінарів і майстер-класів з екологічної тематики допомагає їм оновлювати свої знання та навички. Ці заходи можуть містити навчання новим методам викладання, актуальним екологічним темам і педагогічним інноваціям.

Педагогічний персонал повинен мати можливість консультуватися з екологічними експертами та колегами. Це може включати в себе обговорення методології, розробку навчальних матеріалів та реалізацію проєктів. Обмін досвідом між вчителями також сприяє вдосконаленню методики викладання екології.

Школи мають забезпечити педагогічний персонал необхідними матеріалами

та обладнанням для проведення уроків і досліджень з екології. Це може включати в себе закупівлю навчальних посібників, лабораторного обладнання, дослідницьких інструментів і матеріалів для творчості.

Педагогічний персонал може отримувати допомогу в розробці навчальних програм, проєктів і планів уроків, пов’язаних з екологією. Це допомагає їм адаптувати навчальний матеріал до потреб учнів і зробити навчання цікавішим та ефективнішим.

Школи можуть створювати спеціальні класи та лабораторії, обладнані для проведення уроків і досліджень з екології. Це дає змогу педагогам використовувати засоби та ресурси, спеціально призначені для навчання цієї теми.

Підтримка педагогічного персоналу також включає в себе визнання і мотивацію за їхній внесок в екологічну освіту. Це може включати в себе нагороди, заохочення, а також можливість брати участь у престижних проєктах та конкурсах.

Постійний зворотний зв’язок та оцінка результатів роботи педагогічного персоналу в галузі екологічної освіти дають їм змогу покращувати свою методику та досягати вищих результатів у формуванні екологічної грамотності учнів.

Підтримка педагогічного персоналу в галузі екологічної освіти створює умови для ефективнішої реалізації навчальних програм і стимулює вчителів впроваджувати інноваційні методи навчання та активно залучати учнів до вивчення екології.

Активна участь учнів в екологічній освіті відіграє фундаментальну роль у формуванні їхньої екологічної грамотності та культури. Цей підхід ставить учня в центр навчання й активно залучає його до процесу дослідження, обговорення та розв’язання екологічних проблем.

Учні повинні мати можливість самостійно досліджувати навколишнє середовище, проводити спостереження і збирати дані про природні процеси. Це може включати в себе вивчення рослин і тварин, аналіз стану водних і повітряних ресурсів, вивчення місцевого біорізноманіття та багато іншого.

Учні можуть розробляти та реалізовувати власні екологічні проєкти. Це може бути створення шкільного саду, організація заходів з очищення природних ділянок, проведення екологічних досліджень і багато іншого. Проєкти можуть бути орієнтовані на розв’язання конкретних екологічних проблем.

Організація обговорень і дебатів з екологічних питань дає змогу учням висловлювати свої думки, аргументувати свої погляди та розвивати навички критичного мислення. Важливо створювати відкриту і шанобливу обстановку, де кожен учень може висловити свою думку.

Учні повинні мати можливість брати активну участь у процесі ухвалення рішень і дій з екологічних питань. Це може включати в себе участь у шкільних або місцевих екологічних комітетах, голосування щодо важливих екологічних рішень або участь в екологічних акціях.

Учні можуть проводити дослідницькі роботи за екологічними темами, де вони формулюють гіпотези, збирають та аналізують дані, роблять висновки та представляють результати дослідження. Це розвиває навички наукового методу та аналізу.

Школи можуть організовувати екологічні заходи, де учні можуть брати участь. Це можуть бути заходи з прибирання природних територій, посадки дерев, проведення велопарадів, акцій зі збору сміття тощо. Участь у таких заходах дає змогу учням безпосередньо впливати на стан довкілля.

Крім навчальних завдань, учням можна надати можливість обирати власні екологічні теми та розробляти власні проєкти. Це дає їм змогу проявити креативність та особисту зацікавленість в екологічних питаннях.

Співпраця з іншими учнями та шкільними групами, а також із місцевими екологічними організаціями та фахівцями, сприяє обміну досвідом і знаннями, а також посиленню зусиль у розв’язанні екологічних проблем.

Активна участь учнів в екологічній освіті не тільки сприяє поглибленому розумінню екологічних питань, а й розвиває навички розв’язання проблем, комунікації, лідерства та відповідальності. Це допомагає учням стати активними громадянами та агентами змін у сфері охорони довкілля.

Підтримка співпраці в екологічній освіті молодших школярів відіграє важливу роль у формуванні їхньої екологічної грамотності та культури. Цей аспект включає в себе різноманітні види співпраці як між учнями, так і між різними установами та структурами.

Розглянемо детальніше, як організувати та підтримувати співпрацю в контексті екологічної освіти.

1. Співпраця між учнями

– групові проєкти: організація групових проєктів, де учні співпрацюють під час виконання завдань, пов’язаних з екологією. Це сприяє розвитку навичок командної роботи, розподілу обов’язків та обміну знаннями;

– обмін досвідом: заохочення обміну досвідом між учнями, наприклад, через виступи на уроках, обговорення наукових досліджень або представлення екологічних ініціатив;

– екологічні клуби та групи: Створення екологічних клубів, де учні можуть регулярно зустрічатися, обговорювати екологічні теми та розробляти власні проєкт;

– спільні заходи: організація спільних екологічних заходів, наприклад, акцій з прибирання території, екскурсій або змагань з екології.

2. Співпраця між установами та організаціями:

– школа та місцеві екологічні організації: співпраця з місцевими екологічними організаціями, парками, заповідниками та музеями може надати учням доступ до екологічних ресурсів та експертів, а також організувати польові дослідження та екскурсії;

– обмін експертами: Запрошення екологічних експертів та науковців на уроки чи заходи школи для пайової участі в освітніх процесах;

– мережева співпраця: Участь школи в екологічних освітніх мережах та програмних проєктах, де заклади можуть обмінюватися досвідом, ресурсами та ідеями;

– спільні дослідження: організація спільних дослідницьких проєктів між школами та науковими установами з метою розв’язання конкретних

екологічних проблем.

3. Співпраця між батьками та школою:

– сімейні проєкти: завдання та проєкти, у яких учні та їхні батьки можуть спільно брати участь і проводити час на природі;

– батьківські комітети: включення батьків до комітетів або організацій, що займаються екологічними ініціативами всередині школи;

– батьківські лекції та майстер-класи: проведення лекцій і майстер-класів для батьків на екологічні теми, щоб розширити їхні знання і залучити їх до екологічної освіти дітей.

Співпраця в екологічній освіті сприяє обміну знаннями, зміцненню навчальної мотивації, розвитку навичок спільної роботи та формуванню колективної свідомості з питань охорони довкілля. Цей процес також допомагає учням розуміти важливість співпраці у вирішенні масштабних екологічних проблем на глобальному рівні.

1.4. Особливості формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці

Особливості екологічного виховання та формування екологічної грамотності дітей у молодшому шкільному віці полягають у систематичності накопичення екологічних знань і під час уроків, і в процесі позакласної роботи. Змістове наповнення екологічного виховання молодших школярів охоплює формування комплексу екологічних знань, умінь і навичок пізнання законів і закономірностей функціонування довкілля; формування ціннісної системи щодо ставлення людини до довкілля, до природи та її екологічна діяльність.

Критеріями сформованості ціннісного ставлення до природи вчені називають не прагматичність щодо довкілля, бережливість, позитивність, суб’єктність.

На думку К. Шевчук [63] ядром моделі формування у молодших школярів

ціннісного ставлення до довкілля є педагогічні умови: забезпечення цілісності освітнього процесу; інтегрування краєзнавчого матеріалу в зміст навчально-виховного процесу початкової школи; та підготовка вчителів до організації навчання і виховання учнів на краєзнавчій основі.

Як стверджує І. Ярита формування естетичного сприяння природи в дітей молодшого шкільного віку відбувається за таких умов [68, с. 10]:

– чітка постановка мети процесу формування естетичного сприйняття природи;

– спрямованість викладання різноманітних навчальних дисциплін та позаурочної діяльності учнів на формування естетичного сприйняття природи;

– орієнтація навчально-виховного процесу на організацію творчої діяльності учнів;

– побудова процесу формування естетичного сприйняття на основі творчого взаємозв'язку молодших школярів з природою та з творами мистецтва;

– урахування тенденцій розвитку учнів молодших класів, які відображають найбільш суттєві вікові особливості;

– використання різноспрямованої, різноманітної діяльності молодших школярів, яка необхідна для формування в них знань про природу, естетичних умінь;

– використання «слабких» впливів для надання процесу естетичного сприйняття природи діяльнісно-творчого характеру;

– орієнтація навчально-виховного процесу на послідовне досягнення учнями рівнів сприйняття природи – предметного, дійового, естетичного ставлення та естетичного сприйняття природи;

– систематична діагностика рівня естетичного сприйняття природи;

– спадкоємність між дитячим садком і школою в процесі формування естетичного сприйняття природи;

– інтеграція впливів школи та сім'ї, спрямованих на формування естетичного сприйняття природи [68, с. 10].

Дослідниця Н. Шевченко розкрила зміст, методи та способи формування

екологічної культури, запропонувавши інструментарій соціально-педагогічної технології формування екологічної культури засобами туризму, що включає: розробку туристичних маршрутів, спеціальних дозвіллєвих програм для різних категорій населення; еколого-освітню діяльність у природно-заповідних установах, організацію і проведення краєзнавчих екскурсій; комплексних природоохоронних кампаній та акцій під час навчальної практики [62, с. 19].

Розглядаючи проблему екологічного виховання звертаємося, насамперед, до наукової категорії «виховання», що досить неоднозначно тлумачиться вченими. Так, наприклад, М. Фіцула визначає виховання як «систему виховних заходів, спрямованих на формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості» [55, с. 342].

Формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці має свої особливості, які пов’язані з віковими та психологічними особливостями дітей.

Ігровий метод навчання в контексті формування екологічної грамотності молодших школярів є одним із ключових підходів. Він ґрунтується на використанні ігор та ігрових ситуацій як засобу навчання і дає змогу дітям активніше брати участь у процесі навчання, розвивати навички та розуміння екологічних концепцій.

Назіичайно важливу роль у формуванні екологічної грамотності в молодших школярів відіграє навчальна гра.

Мотивація: гра є потужним мотиватором для дітей. Вона робить процес навчання цікавішим і привабливішим, оскільки діти грають із задоволенням.

Практичне застосування: в іграх діти можуть застосовувати свої знання на практиці, розв’язуючи екологічні завдання та проблеми, що допомагає їм краще засвоїти матеріал.

Спільна взаємодія: багато ігор сприяють спільній взаємодії дітей, розвитку комунікаційних навичок і здатності працювати в команді.

Типи екологічних ігор

Екологічні квести: діти можуть брати участь у квестах, де їм доведеться досліджувати природні об’єкти, збирати дані, розв’язувати головоломки і

знаходити способи охорони навколишнього середовища.

Рольові ігри: в рольових іграх діти можуть уявляти себе в ролі різних персонажів, як-от екологи, рибалки, фермери тощо, та ухвалювати рішення, що впливають на навколишнє середовище.

Наукові експерименти: екологічні експерименти дозволяють дітям проводити дослідження і спостереження, щоб виявити екологічні закономірності.

Діти беруть активну участь в ігровому процесі, що сприяє глибокому засвоєнню інформації. Під час ігор діти змушені ухвалювати рішення й аналізувати наслідки своїх дій, що розвиває навички критичного мислення. Багато ігор вимагають співпраці та командної роботи, що розвиває соціальні навички.

Ігровий метод може бути інтегрований у навчальний план, дозволяючи дітям вивчати екологічні теми в контексті гри. Важливо надавати зворотний зв’язок дітям за результатами ігор та обговорювати їхній досвід.

Приклади екологічних ігор

Екологічний квест: діти досліджують природу, розв’язують головоломки та завдання, щоб «врятувати» екологічно важливі місця.

Рольова гра «Екологічний інспектор»: діти представляються інспекторами з охорони довкілля та розв’язують екологічні проблеми.

Дослідження природи: Діти збирають зразки рослин, тварин і води та аналізують їх.

Ігровий метод в екологічній освіті робить процес навчання цікавішим і дає змогу дітям брати активну участь у формуванні своєї екологічної грамотності, а також розвиває в них відповідальне ставлення до довкілля.

Образне мислення – це спосіб мислення, за якого інформація сприймається й опрацьовується у вигляді ментальних образів, картин, символів і схем, а не лише у вигляді абстрактних понять чи текстової інформації. Образне мислення відіграє важливу роль у формуванні екологічної грамотності молодших школярів, оскільки дає їм змогу візуалізувати й розуміти екологічні концепції та взаємозв’язки в навколишньому середовищі.

Образи та малюнки допомагають дітям уявити абстрактні екологічні

поняття, як-от біорізноманіття, ланцюг живлення або вуглецевий цикл. Образи допомагають дітям побачити зв’язки між різними елементами природи та зрозуміти, як вони взаємодіють. Візуальні образи легше запам’ятовуються і допомагають дітям краще утримувати інформацію в пам’яті.

Методи використання образного мислення в екологічній освіті

Використання ілюстрацій і картинок під час пояснення екологічних концепцій, як, наприклад, креслення організмів, діаграми екосистем і схеми циклів у природі. Створення тривимірних моделей екосистем, біологічних процесів і природних явищ, які діти можуть досліджувати та взаємодіяти з ними. Використання слайд-шоу, відеороликів та анімацій для демонстрації екологічних явищ і процесів. Використання символів і схем для представлення складних екологічних концепцій, таких як ланцюги живлення або баланс води в природі.

Образне мислення дає змогу дітям краще розуміти складні екологічні процеси, як-от взаємодія між живими організмами та навколишнім середовищем. Візуальні образи легше запам’ятовуються і допомагають учням краще утримувати інформацію в пам’яті. Візуальні засоби роблять навчальний процес цікавішим і захопливішим, що сприяє активній участі дітей.

Приклади використання образного мислення в екологічній освіті

Ілюстрації екосистем: розробка ілюстрацій, на яких зображено різні компоненти екосистеми, та пояснення взаємодій між ними.

Візуалізація циклів: використання схем і діаграм для візуалізації екологічних циклів, таких як вуглецевий цикл або водний цикл.

Моделювання експериментів: створення моделей екосистем і проведення експериментів зі зміною умов для демонстрації екологічних ефектів.

Образне мислення є потужним інструментом в екологічній освіті, допомагаючи дітям краще розуміти та візуалізувати екологічні концепції та процеси. Це робить процес навчання цікавішим та ефективнішим, сприяючи формуванню екологічної грамотності.

Емоційна складова в екологічній освіті молодших школярів відіграє важливу роль, тому що емоції можуть сильно вплинути на мотивацію учнів, їхнє

ставлення до довкілля та здатність до довгострокових змін у поведінці.

Позитивні емоції, такі як захоплення та інтерес, можуть слугувати потужним мотиватором для навчання. Діти, які відчувають радість і натхнення, більш імовірно будуть зацікавлені у вивченні екології та охороні природи.

Почуття відповідальності та турботи про навколишнє середовище можуть мобілізувати дітей і мотивувати їх брати активну участь в різних екологічних ініціативах.

Емоційне розуміння почуттів і потреб інших живих істот сприяє розвитку емпатії до природи та тварин.

Методи використання емоційної складової в екологічній освіті

Історії та розповіді про пригоди в природі, про важливість охорони довкілля та про вплив людини на екосистеми можуть викликати різноманітні емоції в молодших школярів.

Перегляд фільмів і документальних фільмів про природу, екологічні проблеми та успіхи в їхньому вирішенні може викликати сильні емоційні реакції та стимулювати обговорення теми.

Емоційно насичені заходи: участь в екологічних заходах, таких як акції з прибирання території або відвідування природних заповідників, може викликати в дітей позитивні емоції та натхнення.

Дискусії та обговорення: свідоме обговорення екологічних проблем і способів їх розв’язання може викликати різні емоційні реакції, від занепокоєння до надії та оптимізму.

Переваги включення емоційної складової:

– глибше розуміння: емоції можуть посилити розуміння екологічних проблем і зробити інформацію більш значущою для дітей;

– свідоме ставлення: позитивні емоції, пов’язані з екологічною освітою, можуть сприяти формуванню в дітей відповідальнішого та дбайливішого ставлення до природи;

– мотивація до дії: емоції можуть мотивувати дітей до активної участі в екологічних ініціативах і пошуку рішень.\

Важливо також забезпечити емоційну безпеку дітей у процесі екологічної освіти. Це означає, що вчителі та дорослі мають бути готовими підтримати дітей у вираженні та обговоренні їхніх емоцій, навіть якщо вони негативні. Розмова про екологічні проблеми може викликати занепокоєння, і діти мають знати, що їхні почуття поважають.

Емоційна складова відіграє важливу роль в екологічній освіті молодших школярів, допомагаючи їм розвивати позитивні почуття та мотивацію до охорони довкілля. Емоційне залучення може мати значний вплив на формування екологічної грамотності та відповідального ставлення до природи.

Простота та доступність матеріалу в екологічній освіті для молодших школярів відіграють ключову роль в успішному формуванні екологічної грамотності. Діти в цьому віці перебувають на початковому етапі навчального шляху і потребують інформації, яка легко засвоюється і розуміється.

Надамо більш детальний розгляд принципів простоти та доступності матеріалу в екологічній освіті.

Мова та термінологія: проста мова, матеріал має бути подано з використанням простої та зрозумілої мови, уникаючи складних термінів і абстрактних понять. Дітям легше засвоювати інформацію, коли вона виражена ясно і доступно.

Використання аналогій: порівняння та аналогії з повсякденними об’єктами та подіями можуть допомогти дітям краще зрозуміти екологічні концепції. Наприклад, пояснення ланцюга живлення за допомогою аналогії: «як вишня на торті» чи «як родзиночка».

Візуалізація: **в**икористання картинок та ілюстрацій: Візуальні матеріали, такі як ілюстрації, схеми та фотографії, можуть допомогти дітям краще зрозуміти подану інформацію. Важливо, щоб зображення були яскравими та привабливими.

Діаграми та графіки: використання діаграм і графіків для візуалізації даних і процесів може зробити інформацію наочнішою та зрозумілішою.

Інтерактивність: ігрові елементи – включення ігрових елементів, завдань і запитань у навчальний матеріал може зробити навчання цікавішим і більш

захопливим для дітей. Наприклад, можна використовувати картки із завданнями або створити вікторини з екологічних тем.

Практичні завдання дозволяють дітям застосовувати свої знання на практиці, допомагають їм краще засвоювати матеріал і бачити його практичну цінність.

Контекст молодшого шкільного віку: зв’язок із повсякденним життям: Матеріал має бути прив’язаний до життя дітей та їхніх повсякденних спостережень. Наприклад, обговорення сезонів, рослин і тварин, які діти можуть бачити у своєму регіоні.

Історії та розповіді про пригоди та дослідження у світі природи можуть зробити матеріал більш привабливим і захопливим.

Системний підхід до формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці.

Інтеграція в інші предмети: екологічний матеріал може бути інтегрований у навчальний план інших предметів, таких як біологія, географія та математика. Це дає змогу дітям бачити зв’язки між екологічними концепціями та іншими галузями знань.

Принципи простоти та доступності матеріалу в екологічній освіті забезпечують ефективне засвоєння інформації та формування екологічної грамотності у молодших школярів. Це допомагає їм краще розуміти навколишній світ і розвивати відповідальне ставлення до природи вже з ранніх років.

Практичне застосування в екологічній освіті для молодших школярів означає можливість застосовувати отримані знання та навички в реальних ситуаціях і діях, пов’язаних з навколишнім середовищем. Цей підхід активно залучає дітей до процесу навчання і дає їм змогу засвоїти екологічні концепції та принципи шляхом безпосереднього досвіду.

Принцип практичного застосування в екологічній освіті:

1) експерименти та дослідження:

– спостереження в природі: учні можуть проводити спостереження в навколишньому природному середовищі, вивчаючи рослини, тварин та екологічні

процеси, наприклад, вони можуть вивчати поведінку птахів під час міграції або спостерігати за змінами в рості рослин протягом сезону;

– експерименти: діти можуть брати участь у простих екологічних експериментах, наприклад, досліджувати вплив світла, вологості та температури на ріст рослин;

– збір та аналіз даних: діти можуть збирати дані та проводити простий аналіз результатів, що допомагає їм робити висновки та формувати екологічні знання.

2) участь у проектах та ініціативах:

– екологічні акції, наприклад прибирання сміття в яких діти можуть брати участь в акціях з прибирання сміття у своїх районах або на шкільних територіях. Це дає їм змогу спостерігати за проблемами забруднення та брати активну участь у їх вирішенні.

Окрім цього, рециклінг в ході якої учні можуть вивчати і практикувати процес рециклінгу, розділяючи сміття на різні види і беручи участь у програмі з утилізації вторсировини.

Створення екологічних садів в яких діти можуть допомагати створювати та доглядати за екологічними садами або посадками, усвідомлюючи важливість рослинного світу для довкілля.

Участь в екологічних проєктах в яких діти можуть брати участь у проектах, пов’язаних з охороною природи, захистом тварин або створенням екологічних афіш і плакатів;

3) екскурсії та відвідування природних об’єктів:

– відвідування заповідників і парків: організація екскурсій до природних заповідників і національних парків дає змогу дітям безпосередньо познайомитися з різноманітністю природи та її охороною;

– екскурсії до екологічних об’єктів: діти можуть відвідувати екологічно значущі об’єкти, такі як природні джерела, озера, річки, і вивчати їхні екосистеми;

4) садівництво та екологічне сільське господарство:

– садові та городні роботи: діти можуть брати участь у садових і городніх роботах, доглядаючи за рослинами, вивчаючи їхні цикли росту та беручи участь у збиранні врожаю;

– компостування: робота з компостом може показати дітям, які органічні відходи можна переробити і використовувати для поліпшення ґрунту.

Практичне застосування в екологічній освіті збагачує навчальний досвід дітей, робить його більш цікавим і незабутнім. Діти, які беруть участь у практичних діях, не тільки отримують знання, а й розвивають навички, а також розвивають відповідальне ставлення до довкілля та природи загалом.

Інтерактивне навчання – це метод, який активно залучає учнів у навчальний процес і дає їм змогу брати активну участь, а не лише пасивно слухати лекції чи читати підручники. У контексті формування екологічної грамотності в молодших школярів, інтерактивне навчання відіграє важливу роль, оскільки воно стимулює їхню зацікавленість природою, посилює розуміння екологічних концепцій та мотивує до участі в екологічних ініціативах.

Ігри та симуляції – це чудовий спосіб привнести інтерактивність в екологічну освіту. Безліч комп’ютерних і настільних ігор дають змогу дітям досліджувати екосистеми, розв’язувати екологічні головоломки та моделювати вплив людини на довкілля. Наприклад, гра «Сімс 4: «Екологічне прання» дає змогу гравцям вчитися скорочувати відходи та ефективно використовувати ресурси у віртуальному середовищі.

Проведення практичних експериментів і досліджень у природному середовищі дає змогу дітям спостерігати та вивчати екосистеми в дії. Вони можуть збирати зразки води, вивчати ґрунт, спостерігати за тваринами та рослинами, а також аналізувати дані. Це допомагає їм засвоїти екологічні концепції та розвивати навички спостереження й аналізу.

Обговорення та групова робота дають змогу дітям обмінюватися думками, висловлювати свої ідеї та вчитися одне від одного. Групові проєкти, дебати та круглі столи з екологічних тем сприяють розвитку критичного мислення та вмінню висловлювати свої погляди. Це також вчить учнів співпраці та

обговоренню важливих екологічних питань.

Екскурсії до природних заказників, парків чи екологічних центрів дають дітям змогу безпосередньо взаємодіяти з природою та вчитися про неї від першоджерела. Вони можуть спостерігати за тваринами, вивчати рослини та брати участь в екологічних заходах, як-от посадка дерев або прибирання сміття.

Сучасні технології, такі як інтерактивні дошки, веб-ресурси та мобільні додатки, надають учням доступ до інтерактивних навчальних матеріалів. Це дає їм змогу досліджувати віртуальні екосистеми, вивчати екологічні проблеми та перевіряти свої знання в інтерактивних тестах.

Інтерактивні навчальні програми, розроблені спеціально для формування екологічної грамотності, можуть містити візуалізації, анімації та завдання, які дозволяють дітям досліджувати екологічні концепції в інтерактивній формі. Це зроблено так, щоб навчання стало більш привабливим та ефективним.

Інтеграція екологічної освіти в інші предмети - це потужний інструмент для формування екологічної грамотності в молодших школярів. Цей метод дає змогу навчати дітей про важливість збереження природи, взаємозв’язок між екосистемами та ролі людини в навколишньому середовищі не лише в межах уроків екології, а й у контексті інших навчальних предметів, як-от біологія, географія, математика і навіть мистецтво.

Інтеграція екологічних тем в інші предмети дає змогу учням бачити, як екологія та довкілля пов’язані з їхнім повсякденним життям. Наприклад, під час вивчення математики вони можуть аналізувати статистику забруднення водних джерел або розрахунки впливу зміни клімату на сільське господарство.

Інтеграція екологічних тем може зробити навчальний процес більш цікавим і значущим для учнів. Вони можуть бачити практичну цінність знань та їхнє застосування в реальному житті, що мотивує їх активно вчитися.

Інтеграція екологічних тем сприяє розвитку міжпредметних зв’язків. Учні можуть застосовувати знання з різних предметів для розв’язання екологічних завдань. Наприклад, для вивчення впливу забруднення на річку вони можуть використовувати знання з біології, хімії та географії.

Інтеграція екологічних тем у навчальні предмети сприяє формуванню в дітей відповідального ставлення до природи. Вони починають розуміти, що їхні дії можуть впливати на довкілля, і що вони можуть брати активну участь у його збереженні.

Інтеграція екологічної освіти допомагає учням краще розуміти екологічні проблеми, з якими вони зіткнуться в майбутньому. Вони можуть розробляти рішення для сталого розвитку та ухвалювати усвідомлені рішення, пов'язані з довкіллям.

Інтеграція екологічної освіти в інші предмети - це ключовий крок у формуванні екологічної грамотності в молодших школярів. Цей метод допомагає їм розвивати системне мислення, бачити зв'язки між різними аспектами довкілля та готуватися до майбутніх викликів, пов'язаних з охороною природи. Інтегроване навчання зробить знання стійкими і дасть змогу дітям брати активну участь у створенні більш екологічного майбутнього.

Приклад: інтеграція «Я досліджую світ» та математику

Мета: вивчення впливу зміни клімату на рівень води в річках і річкових басейнах.

Крок 1: «Я досліджую світ» – вчитель пояснює учням, як кліматичні зміни впливають на кількість опадів і температуру в різних регіонах. Учні вивчають карти клімату та ідентифікують регіони, схильні до посухи та підвищеного рівня опадів.

Крок 2: математика – вчитель проводить урок, у якому учні вчаться збирати дані про рівень води в різних річках у різні пори року. Вони використовують графіки та таблиці для аналізу цих даних.

Крок 3: Інтеграція – учні поєднують знання з географії та математики, щоб зрозуміти, як зміни клімату впливають на рівень води в річках у різних регіонах. Вони можуть обговорити, які регіони стають сухішими через кліматичні зміни, що може призвести до посухи, і як це впливає на тваринний світ і сільське господарство.

Цей приклад демонструє, як інтеграція екологічної теми (у даному випадку,

вплив зміни клімату на рівень води в річках) може відбуватися через спільне вивчення географії та математики. Учні розробляють навички аналізу даних і критичного мислення, а також бачать, як екологічні питання пов’язані з іншими галузями знань.

Підтримка батьків в екологічному вихованні молодших школярів є також дуже важливою в сенсі формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці.

У світі, де проблеми довкілля та зміни клімату стають дедалі актуальнішими, екологічна освіта молодших школярів набуває особливої важливості. Крім навчання в школі, батьки відіграють важливу роль у формуванні екологічної грамотності своїх дітей. Підтримка з боку батьків у цьому процесі є ключовим фактором, що сприяє успішному вихованню відповідальних громадян, готових піклуватися про нашу планету.

Очевидно, що батьки відіграють важливу роль у житті своїх дітей. Їхній вплив на формування світогляду та цінностей неможливо переоцінити.

Коли справа стосується екологічного виховання, батьки можуть зробити такі вправи:

1) діти, як губки, вбирають навколишню поведінку. Якщо батьки піклуються про природу, дотримуються екологічних норм і вчаться жити стійко, їхні діти схильні наслідувати цей приклад;

2) сімейне обговорення екологічних питань створює атмосферу довіри, в рамках якої діти відчувають, що можуть ставити запитання і висловлювати свої турботи про природу. Цей відкритий діалог сприяє глибокому розумінню екологічних тем;

3) участь у спільних екологічних проєктах, походах на природу та дослідженнях довкілля зміцнює зв’язок між батьками та дітьми, а також навчає співпраці та спільних зусиль у розв’язанні екологічних проблем.

Щоб батьки стали активними учасниками екологічного виховання своїх дітей, можна запропонувати такі практичні заходи:

– надання батькам навчальних матеріалів, книжок та онлайн-ресурсів з

екології, а також інструкцій про те, як інтегрувати екологічні теми в повсякденне життя;

– організація сімейних походів до природних заказників, на екологічні виставки або заходи, щоб батьки та діти могли разом досліджувати природу й обговорити свої враження;

– підтримка спільних екологічних проєктів у сім'ї, як-от створення родинного саду, компостування, участь у прибиранні сміття або рециклінг. Батьки можуть разом із дітьми розробляти та реалізовувати плани щодо сталості;

– організація батьківських зборів та заходів на тему екології в школі, запрошення експертів для бесід з батьками та обмін досвідом. Це сприяє обміну знань і створенню підтримуючої екологічної громади;

– проведення інформаційних кампаній з екології в школі та спільноті. Батьки можуть брати активну участь в організації та поширенні інформації про важливість охорони навколишнього середовища.

Підтримка батьків в екологічному вихованні молодших школярів є важливим кроком на шляху до формування екологічно грамотних і відповідальних громадян. Батьки можуть разом зі своїми дітьми навчатися, розвиватися та брати активну участь у створенні сталого майбутнього для всіх.

Таким чином, інтеграція екологічної освіти в інші предмети сприяє розвитку системного мислення. Учні починають бачити, як різні аспекти довкілля взаємопов'язані, і як зміни в одній сфері можуть вплинути на інші. Це розвиває аналітичні навички та здатність розглядати проблеми в контексті цілісної екосистеми.

РОЗДІЛ 2
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ГРАМОТНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1. Стан сформованості екологічної грамотності молодших школярів

За останні десятиліття значно погіршився екологічний стан навколишнього середовища, розширилася зона господарської діяльності людини і скоротилися ареали тваринного і рослинного світу. Екологічні проблеми, що досягли планетарного масштабу, формують нову соціальну реальність. Екологічні знання, уміння, переконання сьогодні особливо необхідні для виховання нового ціннісного ставлення до природи, розвитку світоглядної свідомості людини.

«Ми віримо, — писав В. Сухомлинський, — що школа майбутнього має повною мірою використати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина, щоб природа служила їй. Лише з цієї причини ми повинні захистити та відновити наявні у нас природні ресурси». Екологічне виховання – систематична педагогічна діяльність, спрямована на формування екологічної культури учнів. Завдання екологічної освіти — сприяти накопиченню екологічних знань, виховувати любов до природи, бажання охороняти, примножувати її, розвивати вміння та навички праці в природі.

Формування грамотності у громадян України визнається одним з основних пріоритетів розвитку освіти, що підтверджується деклараціями ООН і регулюється низкою інших законодавчих документів нашої країни. Відомий педагог В. Сухомлинський наголошує, що природа відіграє ключову роль у сфері дитячого мислення та творчості. Згідно з його поглядами, виявляти повагу до рідного краю як частини природи слід у дітей із самого раннього віку. Фундаментом грамотності, безумовно, є знання в царині науки - закони життя в природі та розуміння, яке є необхідним для проживання, а не порушує гармонію довкілля.

Процес розвитку екологічної грамотності здійснюється через запровадження комплексів знань про природу, методів навчання, формування ціннісних установок у різних засадах життя та впровадження збереження довкілля в Державному стандарті початкової освіти (2018 року). Цей стандарт ґрунтується на компетентнісному та особистісно-орієнтованому підходах до навчання, враховує вікові особливості розвитку дітей та орієнтований на забезпечення базової грамотності класів, розглядаючи її як ключову компетентність.

Проблема екологічної освіти в Україні має неабияку актуальність і важливе значення для сьогодення та майбутнього розвитку. Тому з урахуванням досвіду громадських організацій, вченим і педагогам необхідно докласти зусиль із закладами освіти, щоб розв’язати цю проблему в країні. З огляду на широкомасштабний економічний розвиток у провідних країнах світу постає непросте завдання з вирощування екологічних знань і підвищення освітнього рівня нації. Це безпосередньо пов’язано з політичною зміною становища країни, інформаційним середовищем і викликами в галузі збереження людства.

Ця проблема стає особливо актуальною у світі глобалізації. З настанням глобальних тенденцій у галузі забезпечення продуктами харчування та чистою водою розробляються стратегії боротьби зі зміною клімату та пошуком альтернативних джерел енергії, а також вживаються заходи з протидії поширенню інфекційних захворювань. Усі ці чинники зумовлюють необхідність нового розуміння екологічного розвитку, який має стати пріоритетом сучасного суспільства і відіграти ключову роль в еволюції як цивілізації, так і природи. Усі члени суспільства не несуть відповідальності за це, і школа має активно сприяти формуванню екологічної грамотності серед учнів. Екологічна грамотність стає частиною світогляду учнів початкових класів і має підвищуватися за допомогою систематичної педагогічної роботи. Ця робота охоплює накопичення знань у галузі екології, розвиток навичок взаємодії з природою, врахування цінностей і моральних якостей, необхідних для охорони довкілля [1].

Екологічна грамотність серед молодших школярів в Україні стає предметом

уваги дослідників та освітніх практиків, залучених до важливості формування екологічної свідомості вже з раннього віку. У даній статті розглянемо дослідно-експериментальну роботу, що проводиться в Україні, та поточний стан сформованості екологічної грамотності серед молодших школярів національної системи освіти.

Поточний стан «Екологічної Грамотності» в Україні виглядає таким чином:

обмежене знання довкілля;

низький рівень екологічної активності;

брак інтеграції в навчальний процес.

Так, на теперішній час, причинами обмеженості Знань про навколишнє середовище серед молодших школярів в Україні є недостатній учбовий матеріал, обмежений час на уроках та недостатнє розуміння важливості екологічної освіти.

Виходячи з особистого досвіду, деякі навчальні заклади стикаються з проблемою відсутності якісних навчальних матеріалів з екології, що ускладнює впровадження відповідних тем у навчальний процес. У деяких випадках можна спостерігати недостачу учбових підручників для школярів. Окрім цього, говорячи про стан підручників, деякі з них можуть буквально розвалюватись у Вас на очах, іноді в них може не вистачати сторінок, іноді матеріали вже не актуальні.

У свою чергу, недостатня кількість часу, виділеного на уроки вивчення екологічної грамотності призводить до обмеженості обговорення та вивчення екологічних тем, особливо якщо навчальний план насичений іншими предметами.

Окрім цього, деякі освітні заклади можуть недооцінювати важливість включення екологічних тем до навчальних планів, що знижує пріоритетність цього аспекту освіти. Вказане виражається у наданні учителям малого обсягу робочих годин на заняття «Екології», низький рівень фінансування направлений на навчальні посібники та інші необхідні матеріали, відсутність прагнення навчальних закладів залучати до навчального процесу осіб, з досвідом роботи у даній сфері, які мають змогу надати практичні навички учням [32].

Крім того, на теперішній час ми можемо спостерігати низький рівень екологічної активності серед молодших школярів, що відображається в

обмежених проявах інтересу до проблем довкілля та недостатній готовності до участі в екологічних ініціативах.

До причин виникнення вказаної проблеми особисто я виділяю відсутність належної пропаганди, оскільки багато дітей можуть не мати достатньої інформації про екологічні проблеми та важливість їхнього розв'язання через недостатнє включення екологічних тем у навчальні плани та освітні програми. Також може бути й відсутність практичного досвіду.

Низький рівень екологічної активності може бути пов'язаний з обмеженістю практичного досвіду в галузі охорони довкілля. Діти можуть не бачити практичної значущості своїх зусиль.

Одними з можливих рішень, як дозволять вирішити вказані проблеми є розробка «Інтегрованих навчальних модулів».

Створення інтегрованих навчальних модулів, які об'єднують екологічні теми з іншими предметами, може збагатити освітній процес і зробити його цікавішим для учнів, оскільки це є важливим аспектом у поліпшенні екологічної освіти для молодших школярів. Такі модулі об'єднують екологічні теми з іншими предметами, що дає змогу створити навчальний досвід, багатший і контекстно-насичений.

До основних принципів «Інтегрованих Навчальних Модулів» можна віднести зазначені нижче підходи.

Багатопредметний підхід. Інтегровані модулі будуються на основі багатопредметного підходу, який дає змогу об'єднувати знання з різних галузей, як-от біологія, географія, математика та мова. Такий підхід дає змогу створити цілісне розуміння екологічних питань.

Контекстуалізація знань. Навчальні модулі допомагають контекстуалізувати знання про екологію, даючи змогу учням бачити взаємозв'язок між екологічними проблемами та предметами, які вони вивчають. Це сприяє глибокому розумінню матеріалу.

Розвиток критичного мислення. Інтегрований підхід стимулює розвиток критичного мислення в учнів. Вони змушені розглядати екологічні питання з

різних точок зору, що розвиває їхню здатність аналізу та обґрунтування власних висновків.

Практичне застосування знань. Навчальні модулі забезпечують практичне застосування знань, даючи змогу учням бачити, як екологічні проблеми вирішуються в реальному житті. Це сприяє формуванню навичок, які можуть бути використані в повсякденній діяльності.

До переваг інтегрованих навчальних модулів в екологічній освіті можна віднести цілісне розуміння екосистем, захопливість і мотивація та зниження поділу предметів.

Розроблення та впровадження інтегрованих навчальних модулів в екологічну освіту може значно збагатити освітній досвід молодших школярів, сприяючи формуванню сталого підходу до сприйняття та взаємодії з навколишнім середовищем [18].

Також хотілось би виділити окремо створення освітніх ресурсів, як можливе рішення проблеми недостатньої екологічної грамотності.

Створення освітніх ресурсів є ключовим елементом у розвитку ефективної екологічної освіти для молодших школярів. Ці ресурси можуть варіюватися від навчальних матеріалів до інтерактивних додатків, спрямованих на збагачення навчального процесу та мотивацію учнів.

Так, наприклад розширене створення інтерактивних відео уроків та мультимедійних матеріалів. Створення інтерактивних відео уроків та мультимедійних матеріалів дає змогу візуалізувати екологічні концепції, роблячи навчання більш захопливим і доступним.

Окрім цього, як приклад більш інтерактивної взаємодії можна віднести «Віртуальні екскурсії» та «Освітні ігри», як у свою чергу створюють можливість для учнів досліджувати природні явища, екосистеми та розв’язувати екологічні задачі в інтерактивній формі.

Для таких заходів, з метою більшої залученості учнів, можливе використання «Віртуальної Реальності» (VR) та «Доповненої Реальності» (AR). Інтеграція таких технологій віртуальної та доповненої реальності дає змогу

створювати імерсивні освітні сценарії, де учні можуть взаємодіяти з навколишнім середовищем у віртуальній формі.

Окрім цього, створення більш ефективної комунікації з батьками та за можливості залучення їх до освітнього процесу, є важливим аспектом, оскільки неефективна комунікація між закладами освіти та батьками може призвести до відсутності узгоджених зусиль у вихованні дітей у дусі екологічної відповідальності.

Як приклад, для розв'язання проблеми недостатньої екологічної грамотності серед молодших школярів в Україні було проведено дослідно-експериментальну роботу. Одним із прикладів такої роботи є проект «Екошкола», який реалізується в кількох навчальних закладах країни.

Проєкт «Екошкола» спрямований на формування екологічної культури та грамотності серед школярів через впровадження інноваційних методів навчання. В межах проекту проводять різноманітні заходи, як-от екскурсії до природних заповідників, проведення екологічних ігор та конкурсів, організація екологічних проектів тощо.

Основні результати роботи проєкту «Екошкола» показують позитивну динаміку у формуванні екологічної грамотності серед молодших школярів. Учасники проєкту виявляють більшу зацікавленість у вивченні екології, розвивають навички самостійного дослідження природи, а також беруть активну участь в екологічних заходах.

Однак, незважаючи на позитивні результати, проєкт «Екошкола» стикається з певними труднощами. Одна з головних проблем полягає в обмежених фінансових ресурсах, що ускладнює розширення його масштабів і охоплення нових шкіл [31].

Аналіз наукової літератури доводить, що ідея розвитку екологічної грамотності молодших школярів досить широко представлена в працях учених, виникла потреба у вивченні практичного стану досліджуваної теми.

З цією метою на базі навчального закладу Запорізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 20 екологічного профілю Запорізької міської ради

Запорізької області, проводилась дослідницька робота. Дослідженням було охоплено учнів 2-А та 2-Б класу.

Дослідницька робота була спрямована на перевірку педагогічних умов формування екологічної грамотності учнів, що зазначені нижче.

Визначити компоненти та рівні екологічної зрілості учнів початкових класів.

Вивчити стан розвитку екологічної грамотності учнів початкових класів.

Проаналізувати формувальну роботу вчителя початкових класів стосовно екологічної грамотності учнів.

Виходячи з розуміння сутності поняття «екологічна грамотність учнів початкових класів» та з урахуванням особливостей молодшого шкільного віку.

Визначено такі компоненти розвитку екологічної грамотності учнів:

– освіта й виховання в загальноосвітніх школах;

– освіта й виховання в позашкільних закладах;

– освіта й виховання в процесі туристично-краєзнавчої діяльності.

Визначено такі рівні екологічної грамотності: високий; середній; нейтральний; низький.

Детальний опис рівнів формування екологічної грамотності учнів початкової школи.

Високий рівень. Учні цієї групи ґрунтовно знають предмети і природних явищ, норм і правил поведінки в природі, усвідомлюють зв’язки в природи, розуміння цілей екологічної грамотності. У діях таких учнів є систематичне прагнення до збереження природних об’єктів. Їм подобається взаємодія з природними об’єктами. Такі учні активно виявляють позитивні емоції з приводу природи та стійкий інтерес до природних об’єктів. Учні характеризуються уміннями спрямованими на збереження природи, безпосередню участь у покращенні природних об’єктів; свідоме скорочення природних ресурсів у повсякденному житті.

Середній рівень. Представники цієї групи добре знають предмети і явища природи, норм і правил поведінки в природі, водночас недостатньо усвідомлюють

зв’язки в природі та цілі екологічної грамотності. Учні мають прагнення зберегти природні об’єкти залежно від ситуації; отримують задоволення від взаємодії з природними об’єктами; емоційно чутливі до краси окремих природних об’єктів; виявляють інтерес до природних об’єктів. Якщо є допоміжні питання, можуть виконувати екологічно обґрунтований вибір поведінки; беруть безпосередню участь у збереженні природних об’єктів та їхньому примноженні; наявні дії до зменшення споживання природних ресурсів у побуті.

Нейтральний рівень. Учні мають уривчасті знання про предмети і явища, норми і правила поведінки в природі, недостатньо усвідомлені у зв’язках в природі та цілі екологічної грамотності. Прагнення учнів до збереження об’єктів природи має переважно прагматичний характер (економічна вигода, особистий інтерес тощо); вони вибірково насолоджуються взаємодією з природними об’єктами; предмети природи час від часу викликають у них позитивні емоції. Мають нестійкі навички та майже відсутні навички екологічної грамотності: низький рівень дій щодо зменшення споживання природних ресурсів у побуті; беруть участь у природоохоронній діяльності лише від імені дорослих.

Низький рівень. Учні цієї групи мають уривчасті знання про предмети і природні явища, не володіють знаннями щодо норм і правил поведінки в природі; їм бракує усвідомлення зв’язків у природі та розуміння цілей екологічної грамотності. Прагнення учнів до збереження природних об’єктів не спостерігається, виявляють байдужість до природних об’єктів; не зацікавлені в діяльності з поліпшення зовнішнього середовища. Об’єкти природи іноді викликають в учнів позитивні почуття емоцій. У них відсутнє бажання захистити навколишнє середовище; брати участь в екологічній діяльності, наслідуючи однолітків або від імені дорослих.

Методи, які використовувалися в процесі експерименту:

– анкетування;

– бесіди;

– творчі роботи дітей (малюнки на тему «Любов до природи», «Я є природа», «Мрійлива весна»), що дає змогу дізнатися рівень екологічні знання;

естетична оцінка явищ, природних об’єктів, моральна оцінка поведінка в природі;

– методи, засновані на судженнях про діяльність і поведінку учнів, письмові та усні характеристики, отримані від викладачів;

– спостереження за учнями в звичних для них умовах життя і діяльності та в спеціально створеній педагогічній ситуації.

Одним із методів, який ми використовували, було спостереження. Це організовано як цілеспрямоване сприйняття різноманітних явищ і факторів, яке охарактеризує поведінку школярів у природних умовах та в умовах експерименту. Спостереження це дії, що виражаються зовні, розмова в моторній або вербальній формі. Учням початкових класів важко описати свої враження від споглядання явищ, природних об’єктів, почуттів від події чи вчинку, що має моральний чи естетичний відтінок. Треба надавати важливого значення спостереженням за невербальними джерелами інформації.

Для комплексної характеристики формування екологічної грамотності залучали учнів до різноманітних видів діяльності. Під час спостережень було зібрано значну кількість фактів, що характеризували ставлення дітей до природи, поведінку учнів у різних ситуаціях, прояв почуттів, їх прояв, пов’язаний з оцінкою своєї поведінки і поведінка інших. Та на скільки екологічно грамотно вони діють у тій чи іншій ситуації.

Для виявлення домінуючих мотивів по відношенню до світу природи широко застосовувався метод анкетування, при з’ясуванні їх значення орієнтації та характер ставлення до екологічно орієнтованої діяльності.

Побудова питань до опитування проходила таким чином, що вони не піддаються навіюванню та не призводить до однозначної відповіді. Також уникаються питання, відповіді яких є соціально бажаними, зумовленими. Були надані уточнення які доповнювали та уточнювали відповіді.

В експерименті також використовувалися бесіди. Вони допомогли краще зрозуміти мотиви та позицію учнів. Гнучкість цього методу забезпечувала широкий діапазон адаптації до різних ситуацій, сприяло активне розуміння всього контексту, а також мотивів, що стоять за індивідуальними відповідями учнів.

Інтерв’ю використовувалося як індивідуально, так і в групах.

Бесіди з учителями дали змогу отримати дані про риси характеру дитини, її стосунки з однолітками, дорослими, у школі та поза нею. Ці факти допомогли краще зрозуміти поведінку дитини в навколишньому середовищі, пояснити причини неправильного ставлення до природи.

Спланованні бесіди, а також спонтанні дискусії, це можливість зібрати матеріал про знання етичних норм, мотивів поведінки, ставлення до певних ситуацій, подій, в основі яких лежить екологічно правильна чи неправильна поведінка людей у природі, певне ставлення до предметів і природних явищ.

В основному вивчення творчих робіт дітей, показали, як вони сприймають навколишню природну дійсність, морально-естетичні оцінки тих чи інших подій і явищ, емоційне самопочуття дитини в природі. Поєднання даних спостережень і аналізу дозволило більш ефективно досліджувати екологічну грамотність дітей.

Методологія вивчення компонентів екологічної грамотності передбачається виконанням учнями серії завдань, які взаємодоповнюють і перевіряють один одного.

Учням 2 класу Запорізької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 20 екологічного профілю Запорізької міської ради Запорізької області було запропоновано творче виконання роботи (малюнки) на теми «Любов до природи» (про те, що подобається найбільше в природі), «Я є природа» (про улюблену пору року, тваринок, що робить в різну пору року), «Мрійлива весна» (про те чому весна красива, чому її більше люблять, чому вона мрійлива).

Аналіз виконаних малюнків також ставить до уваги естетичну оцінку природи, передачу кольору або слово особистого відношення до природних об’єктів.

Отримані дані порівнювалися та доповнювалися результатами індивідуальних і групових бесід та спостереженням за поведінкою дітей.

Аналіз відповідей учнів на запитання бесіди показав, що учні початкової школи мають доступ до розуміння різноманітних цінностей природи. Екологічні мотиви пов’язані з усвідомленням цінності природи.

В основу методології їх вивчення були покладені основні положення принцип значущості. Використовувалися методи, спрямовані на з’ясування мотивів. Також діють мотиви, які існують на рівні розуміння.

Опитування допомогло встановити, що переважають господарські та оздоровчі мотиви. З цього випливає висновок, що вчителі початкових класів мало уваги приділяють розкриттю загальнолюдської цінності природи через самоаналіз та усвідомлення учнями себе та свого ставлення до навколишнього середовища.

Це також підтверджується зауваженням самих учнів щодо труднощів, з якими вони стикаються, намагаючись оцінити їх ставлення до того чи іншого предмета, явища чи процесу природи, до своєї діяльності та діяльності інших людей у природі.

Для дослідження сформованості екологічної грамотності ми використовували методи, які дають достатню кількість фактичного матеріалу для оцінювання поведінки та діяльності учнів у навколишньому середовищі. Проводилися спостереження за учнями в процесі виконання завдань, бесіди, ситуацій, вивчення продуктивності діяльності, співбесіди з викладачами.

Під час спостережень фіксувалося, чи володіють діти навичками раціонального природокористування, чи виявляють активність і творчість у колективі для покращення навколишнього середовища, як вони проявляють себе в ситуаціях морального вибору, як вербальні дані співвідносяться з реальною поведінкою дітей в ставленні до природи.

Констатувальний етап експерименту засвідчив низький рівень екологічної грамотності, знання про систему «природа – людина – суспільство». І причина низького рівня знань, перш за все в безсистемності, неструктурованості.

Оскільки діти не розуміють універсального зв’язку між явищами і предметами природи вони, в переважній більшості, вони важко розуміють необхідність дотримання певного правила або норми поведінки.

На основі аналізу результатів встановлено загальні показники, розподіл дітей за рівнями розвитку екологічної компетентності (табл. 2.1. та рис 2.1–2.2.). Розподіл учнів (загальна кількість – 55 осіб) початкової школи за рівнями

сформованості екологічної грамотності надано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Розподіл учнів початкової школи за рівнями сформованості екологічної грамотності (загальна кількість – 55 учнів)

Рівні екологічної грамотності	2-А клас		2-Б клас	
	Число	%	Число	%
Високий	9	27,2	5	15,3
Середній	7	21,2	6	16,6
Нейтральний	3	12,3	10	30,3
Низький	6	16,6	9	27,2
Загальна кількість	25	100,0	30	100,0

На рис. 2.1 представлено розподіл учнів ЕГ (2-А клас) за виділеними рівнями сформованості екологічної грамотності.

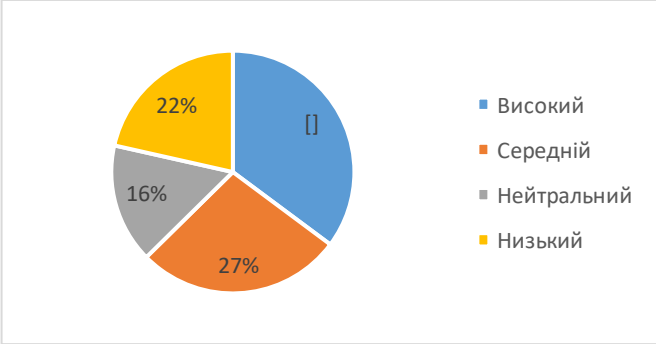

Рисунок 2.1. Розподіл учнів початкової школи за рівнями сформованості екологічної грамотності

Як бачимо, в 2-А класі переважає кількість дітей з високим рівнем сформованості екологічної грамотності (27,2%).

А серед молодших школярів 2-Б класу переважала кількість дітей з нейтральним рівнем сформованості екологічної грамотності – 30,3% (рис. 2.2).

Дослідження було б неповним, якби ми не вивчали сприйняття вчителем екологічної грамотності та їх робота з її розвитку.

З цією метою було проведено анкетування вчителів початкових класів Запорізької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 20 екологічного профілю

Запорізької міської ради Запорізької області, на основі яких проводилась експериментальна робота. В опитуванні взяли участь 5 педагогів. Розподіл учнів початкової школи за виділеними рівнями сформованості екологічної грамотності в учнів 2-Б класу представлено на рис. 2.2.

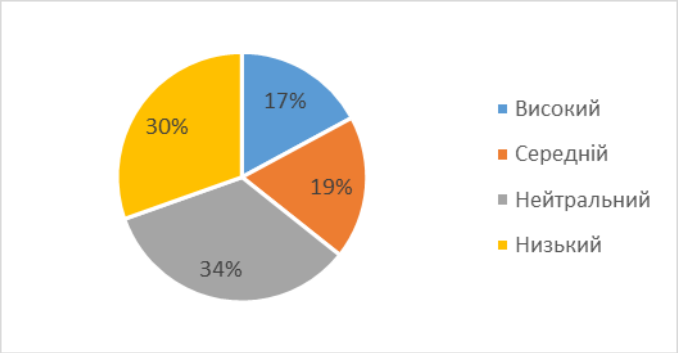

Рисунок 2.2. Розподіл учнів за рівнями сформованості екологічної грамотності (КГ)

Вчителі вважають що основними завданнями навчання повноцінний фізичний розвиток, виховання основ моральної поведінки, основ екологічної культури, естетичного розвитку.

Надаючи великого значення інтелектуальної підготовки вчителі забувають, що для дитини найголовнішим важливим чинником, який спонукає до засвоєння соціального досвіду, є емоції. Саме емоції відіграють значну роль в ефективному засвоєнні різноманітних знань і навички. Вони впливають на ставлення до природних об’єктів.

Поняття «екологічна грамотність» 15,2% вчителів розглядають як відповідальне ставлення до навколишнього середовища; 20,5% з них вважають наявність знань про взаємозв’язки в природі та шанобливе ставлення до об’єктів; 30,2% вчителів звели розуміння «екологічної грамотності», формування любові до природи; 25,4% вчителів вкладають у зміст поняття «екологічна грамотність» знання й дотримання правил поведінки в природі; 8,7% вчителів не змогли відповісти на поставлене запитання.

Проаналізувавши відповіді вчителів, можна стверджувати, що при ознайомленні дітей з природою в початковій школі перевага надається тим формам і методам, які забезпечують безпосереднє сприйняття природи.

Для розуміння стану екологічної грамотності вчителів в практичній роботі, було проведено спостереження за педагогічним процесом: в класі, екскурсії природу та під час прогулянок дітей на природі.

2.2. Педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів

Екологічна грамотність – найважливіша складова екологічної освіти молодших школярів, мета якої – стати екологічно відповідний спосіб життя в сучасних умовах. Термін «екологічні цінності» поєднує різні елементи навколишнього середовища, такі як чисте повітря, чиста вода, різноманітність рослинного і тваринного світу, природні явища тощо. Основою екологічної грамотності є екологічні знання, які розкривають сутність природних явищ та уявлень про цілісність природи, впливають на формування екологічного мислення та наукового світогляд. Екологічна грамотність молодших школярів визначається індивідуальними та віковими особливостями особистості, рівнем знань про закономірності функціонування природних систем, уміннями аналізувати взаємодію людини з середовища в процесі природоохоронної діяльності.

Формування екологічної грамотності в учнів початкової школи здійснюється в результаті цілеспрямованого навчання. Цей взаємозв’язок і обумовленість різних видів діяльності визначають системи екологічної освіти. Метою та завданнями дослідження є розробка та впровадження сучасних методичних підходів до формування екологічна компетентність учнів початкової школи.

У процесі дослідження нами визначено педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів:

1) створення педагогічно комфортного, екологічно спрямованого освітнього середовища в початкових класах;

2) інтеграція навчальних предметів з орієнтацією на екологічне виховання молодших школярів;

3) моделювання ігрової діяльності з метою формування екологічної культури молодших школярів.

4) забезпечення тісного зв'язку навчання з життям, що сприяє розумінню дітьми взаємозв'язків у природі та активній участі в її охороні.

Формування екологічної грамотності в початковій школі відбувається в полі гуманістичної освітньої парадигми, що базується на дидактичних принципах гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, диференціації та реалізуються через технології студентоорієнтованого навчання. Такі підхід сприяє самореалізації особистості учня в житті, його соцадаптації, конструктивної соціальної діяльності і є умовою формування громадянин України.

Формування екологічної грамотності серед молодших школярів в Україні вимагає не тільки розуміння екологічних концепцій, але й ефективних педагогічних стратегій. У цьому розділі розглянемо ключові педагогічні умови, необхідні для успішного розвитку екологічної грамотності у дітей в українському контексті.

Питання зміни концептуальних засад діяльності сучасної школи, спрямованих на формування екологічної грамотності учнів початкової школи, яка впливає на здатність усвідомлювати цінність природи, розуміти взаємозв'язок людини і навколишнього середовища, активно брати участь у природоохоронній діяльності, досліджувалось та вивчалось у роботі І. Андрусенко [1].

Так, переходячи безпосередньо до питання формування екологічної грамотності молодших школярів, то слід розпочати з інтеграції екологічних тем в учбовий процес.

Інтеграція екологічних тем в освітній процес в українських школах визнається однією з ключових стратегій для формування екологічної грамотності у молодших школярів. Тож, переходячи до самих стратегій інтеграції екологічних тем, можна розпочати з такої інтеграції в уроках математики.

Інтеграція екологічних аспектів в уроки математики є ефективним засобом

підвищення екологічної грамотності молодших школярів в українських школах. Це не лише допомагає учням засвоювати математичні концепції, але й робить навчання цікавішим. Перед цим, слід вказати, що питання інтеграції математики у освітній процес досліджувався у роботі, однак питання інтеграції екологічних тем у математику залишає відкритим.

Для прикладу, використати стратегію «Лічба в природі». Вказана стратегія полягає у рахуванні, використовуючи приклади з природи, наприклад, підрахунок кількості квітів у лузі або пташок на гілці. Така стратегія дозволить створити більш інтерактивний простір та захопливі уроки математики в ході якого можна вивчати додатково назви дерев, рослин та тварин.

Наступною стратегією є «Форми у природі». Вивчайте геометричні форми, аналізуючи природні об’єкти, такі як листя, соняшник, чи візерунки на ракушках. Вказана стратегія дозволить сформувати у дітей молодших класів більш детальне уявлення про форми різних об’єктів, та дає змогу в ході їх вивчення більш детально дізнатись про їх походження.

Переходячи до наступної інтеграції, а саме інтеграції екологічних тем у літературі, слід зазначити, що вказана тема частково досліджувалась у дослідженні Ю. Куманської [24].

Інтеграція екологічних тем у літературі слід - це метод викладання, що поєднує вивчення літератури та екологічних питань, спрямований на розвиток екологічної грамотності у молодших школярів. Цей підхід сприяє розумінню важливості природи та екології через образи та історії, розповідані у книжках.

Основними стратегіями у такій інтеграції можуть виступати: «Вивчення книжок та творів про природу», «Творчі завдання за мотивами книжок», «Рольові ігри за темою книг».

Стратегія «Вивчення книжок та творів про природу» полягає у тому, що в ході вивчення літератури, слід обирати книжки, які розповідають про природу та її красу. В ході вивчення та читання з дітьми, слід звертати увагу та обговорювати, як важливо берегти природу.

Стратегія «Творчі завдання за мотивами книжок» може відображатись у

після читанні казок, стимулювати учнів писати власні творчі роботи, в яких вони можуть самостійно описати навколишній світ, природу та важливість охорони такої природи.

Далі, стратегія «Рольові ігри за темою книг» полягає у організації рольових ігор. В ході таких ігор діти можуть втілити образи персонажів, відтворити навколишнє середовище, що у свою чергу вчать важливості збереженню екології навколо них.

Далі, йде інтеграція до уроків мистецтва (малювання) «Колір Екології». Вказана інтеграція спрямовані на те, щоб діти через творчість розуміли важливість екології та природи. Це надає можливість виражати свої почуття та переживання, а також розвиває екологічну грамотність у молодших школярів.

Стратегії у вказаній інтеграції можуть виступати такі, як «Творчі завдання на тему природи», «Екологічні кольори та емоції» та «Обговорення робіт митців».

У процесі застосування таких стратегій учням надаються завдання створювати мистецькі твори, які відображають красу природи.

Наприклад, малювати ліс, виготовляти пташок із відходів, тощо «Творчі завдання на тему природи». Окрім цього, в ході застосування такої стратегії, як «Екологічні кольори та емоції» можливо створити інтерактивну взаємодію між вчителем та дітьми в ході якої діти можуть назвати асоціації із різними аспектами природи (зелений - ліс, синій - річка) та просите їх пояснити свої відчуття.

У ході «Обговорення робіт митців» можливо обговорити та вивчити роботи відомих художників, які присвячені природі. Діти можуть намагатися відтворити їх твори та обговорювати, як мистецтво може вразити екологічні проблеми. Прикладом може стати вивчення та обговорення робіт художника Василівського Сергія Івановича, який свого часу створив низку доволі відомих пейзажів, як «Весна в Україні», «Влітку», «Кам’яна балка», «На околиці».

Останньою інтеграцією є «екологія та історія». Інтеграція екології та історії на уроках для молодших школярів – це можливість розкрити взаємозв’язок між важливими історичними подіями та їх впливом на навколишнє середовище. Це створює повніший та комплексний підхід до розуміння світу.

Прикладом стратегій інтеграції екології в історію може бути:

– розкриття екологічних аспектів історичних подій;

– ігрові сценарії з епохи;

– створення історічних мап.

Стратегія «Розкриття екологічних аспектів історичних подій» полягає у аналізі впливу історичних подій на природні ресурси та довкілля. Наприклад, обговорення виникнення індустріальних революцій та їхнього впливу на природу.

У свою чергу, така стратегія як, «Ігрові сценарії з епохи» дозволить дітям, за допомогою вчителя організувати ігрові сценарії, де діти можуть відтворювати життя того чи іншого періоду і відчувати зміни в навколишньому середовищі.

«Створення історичних мап», створить умови в ході яких учні матимуть змогу вивчати історичні карти, бачити поступові зміни у природі (наприклад зникнення лісів) та обговорювати їх наслідки для довкілля.

На сьогодні, в Україні є приклади інтеграції екології у навчальний процес. Для прикладу – Синьковицька загальноосвітня школа І–ІІ ступеня Жаківського району Львівської області, упроваджує у свій освітній процес вивчення екології та довкілля загалом. Прикладом такої діяльності є захід з назвою «Географія – це доля»: тиждень географії [31].

У ході заходу, діти, батьки та інші учасники змогли оглянути виставку туристичної літератури, колекцію мінералів та гірських порід. За для реалізації такого заходу були задіяна комунікація між батьками та навчальним закладом, застосовані сучасні технології, в ході якого діти мали змогу віртуально побачити природу інших країн та за допомогою текстильних і зорових відчуттів, торкнутися природніх мінералів.

Наступним питанням, яке необхідно виділити окремо в рамках вказаної теми є «Організація позаурочних екологічних активностей». Вказане питання досліджувалось у статтях та наукових роботах В. Вербицький [4].

Так, під час організації позаурочних екологічних активностей, слід поставити певну мету, яку необхідно донести до дітей. В даному випадку основою метою є виховання екологічної культури учнів початкових класів в

умовах позакласної роботи.

Однак перед початком розгляду питання, слід дати визначенням певним термінам, таким як «екологічне виховання». Так, у широкому контексті екологічне виховання – це безперервний педагогічний процес, що не має завершених часових меж, а поступово переходить з однієї стадії в іншу і спрямовується на усвідомлення учнями морально-етичних норм та правил суспільства стосовно природи, формування ціннісної сфери особистості, моральних переконань про необхідність шанобливого ставлення до всього живого та власної відповідальності за майбутнє довкілля [40].

Екологічна культура школяра – це сформована система наукових знань, спрямованих на пізнання процесів і результатів взаємодії людини, суспільства і природи; відповідальність за природу як національну і загальнолюдську цінність, основу життя; готовність до природоохоронної діяльності [17].

Основними завданнями, які стоять перед вчителем є вихованню у школярів начальних класів знань навколишнє середовище, природу та її захист. В ході вивчення природи, учні мають змогу самостійно, зробити висновки, щодо негативних наслідків дій людини в природі.

Також, до завдань екологічної освіти можна віднести:

– формування екологічної грамотності. Постановка цілей на формування в учнів системи знань про природу, розвиток екологічного мислення, розуміння взаємозв’язків в екосистемах;

– розвиток екологічної свідомості. Стимуляція усвідомленого ставлення учнів до довкілля, формування відповідальної поведінки та розуміння наслідків своїх дій;

– створення екологічної культури. Робота над формуванням в учнів ціннісного ставлення до природи, її розмаїття, історії розвитку екологічних проблем та шляхів їх вирішення;

– навчання практичних навичок. Практичні завдання, спрямовані на розвиток в учнів умінь ощадливого використання природних ресурсів, участі в заходах щодо поліпшення довкілля;

– підтримка екологічних досліджень. Заохочення учнів проводити дослідження в галузі екології, здійснювати спостереження за природою, аналізувати дані та пропонувати рішення екологічних проблем;

– виховання відповідальності за довкілля. Створення ситуацій, що заохочують учнів до активної участі у збереженні природи, виховання в них відповідальності за довкілля та розуміння власної ролі в цьому процесі.

Тож, далі, слід розглянути приклади таких заходів, які повністю або частково задовольняли мету та завдання. Так, слід розпочати з дослідження місцевого середовища у вигляді походів. Організація такого заходу дозволить вивчити та досліджувати місцевість за межами постійного місця перебування дитини. В ході походу можливо виконати такі завдання, як:

– вивчення розмаїття екосистем. Проведення досліджень щодо видового складу рослин і тварин у місцевому парку, лісі або іншій місцевості;

– оцінка стану природних резерватів. Аналіз стану збереження природних резервуарів, природних озер чи річок, що знаходяться в межах місцевості, їхній вплив на навколишнє середовище та наслідки, у разі їх зникнення або забруднення. Також можна розібрати взаємодію між різними типами природнього світу;

– моніторинг рівня забруднення. Визначення рівня забруднення повітря, ґрунту та водних джерел на території, що досліджується. Такі дослідження є доволі простими у своїй реалізації та не потребують дорогих внесків та в свою чергу доволі добре ілюструють стан забруднення або придатності повітря та/або води. В ході таких досліджень, учні мають змогу самостійно оцінити вплив діяльності людини на навколишнє середовище;

– розпізнавання локальних видів. Вивчення місцевих видів рослин та тварин, а також виявлення видів, що перебувають під загрозою вимирання. В ході такої діяльності діти мають змогу розширити свій кругозір не тільки на природу та їх види, а і на літературу, в якій розповідаються про такі біоми, їх вплив на навколишнє середовище та яким чином і у який спосіб вони взаємодіють між собою;

– спостереження за природними явищами. Фіксація за допомогою відео та фото апаратів природних явищ, таких як розквітання квітів, міграція птахів та інші цикли в житті природи. В ході спостереження за природою, у дітей будуть формуватися питання до свого учителя, відповідаючи на які, вчитель матиме можливість формувати у дітей додаткові знання про природу.

Отже, дослідження місцевого середовища – це комплекс дій та процедур, спрямованих на вивчення природи, що оточує дану місцевість, з метою отримання повноцінної інформації про стан екосистем, видовий склад рослин та тварин, рівень забруднення та визначення впливу людської діяльності на природу.

Дослідження місцевого середовища є ключовим елементом екологічного виховання та стає основою для прийняття рішень щодо збереження природи та сталого використання ресурсів.

Наступними заходами є сортування та збирання відходів та дослідження «Зелених технологій».

Сортування відходів – це систематичний процес розділення та розміщення відходів відповідно до їхнього типу або призначення з метою подальшої утилізації, переробки або вторинного використання. Цей екологічно орієнтований підхід сприяє зменшенню кількості сміття, його вторинному використанню та мінімізації негативного впливу на довкілля.

У свою чергу, організація заходів зі збору відходів та мусору є важливим елементом екологічної ініціативи, спрямованої на покращення стану довкілля.

Окрім цього, дослідження зелених технологій має визначальне значення у вирішенні сучасних екологічних проблем та спрямовано на розробку і впровадження технологічних рішень, які сприяють сталому розвитку та збереженню природних ресурсів. Враховуючи той факт, що сучасні технології з кожним днем посягають все більше місце в нашій життєдіяльності, слід приділити цьому питанню більше уваги.

Основні аспекти цього дослідження включають нижчезазначені позиції.

Вивчення використання відновлюваних енергетичних джерел таких як, сонячна та вітрова Енергія. Дослідження зосереджене на підвищенні ефективності

сонячних та вітрових електростанцій, а також на вдосконаленні технологій зберігання отриманої енергії. Гідроенергетика та океанські течії. Вивчення можливостей використання енергії потоків води та океанських течій для виробництва електроенергії. Екологічно чисте транспортне забезпечення. Обговорення важливості використання і вдосконалення таких технологій може в подальшому викликати інтерес у дітей розвиватися у цьому напрямку. Збільшення ефективності транспорту на водній та сонячній енергії. Дослідження можливостей використання водневих та сонячних технологій у транспорті.

Створення екологічно чистих матеріалів та технологій. Біорозкладні матеріали, дослідження та розробка матеріалів, які природньо розкладаються та не мають негативного впливу на природу. Використання вторинних ресурсів життєдіяльності окремої людини та суспільства в цілому.

2.3. Результати дослідно-експериментального дослідження.

Під час експериментального дослідження поточний результат базувався на спостереженнях, бесідах, відгуках учнів, батьків та педагогів, що дало змогу помітити зміни в інтелектуальній, емоційній, чуттєвій та правовій сферах особистості. Використання ігрових завдань, уроків на свіжому повітрі, візуалізації та вправи екологічного змісту стимулювали розвиток емоційно-чуттєвої сфери особистості, це сприяло розумінню взаємозалежностей, які існують у природі та необхідності збереження природного різноманіття та загальнолюдської цінності.

Під час формувального етапу педагогічного експерименту ми виходили з того, що формування екологічної грамотності молодшого школяра – це комплексний процес, що охоплює збагачення екологічних знань, навичок, ціннісних орієнтацій щодо природи. Тому ми зосереджувалися на створенні та впровадженні в освітній процес навчально-методичних матеріалів, які б сприяли забезпеченню педагогічних умов формування екологічної грамотності молодшого

школяра. Перевірка ефективності реалізації запропонованих педагогічних умов формування екологічної грамотності молодшого школяра здійснювалося за допомогою методів діагностики показників рівнів сформованості екологічної грамотності, що використовувалися на констатувальному етапі дослідження.

У педагогічному експерименті брали участь 25 учнів 2-А класу та 30 учнів 2-Б класу та 5 вчителів початкових класів Запорізької загальноосвітньої школи I–III ступенів № 20 екологічного профілю Запорізької міської ради Запорізької області. Експериментальну групу склали учні 2-А класу, контрольну – 2-Б класу.

Під час спостережень розвиваються вміння та навички раціонального екологічний менеджмент учнів, ставлення до природоохоронної праці, прояв активність, креативність у колективних зусиллях щодо покращення навколишнього середовища, поведінки в ситуаціях морального вибору, співвіднесення вербальних даних з реальне ставлення дітей до природи.

На контрольному етапі дослідження проведено порівняння підсумкових результатів для визначення ефективності розробленої експериментальної методики формування в учнів початкової школи екологічної грамотності. Розподіл у навчальних групах за обраними рівнями формування екологічної грамотності представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Розподіл учнів початкових класів за виділеними рівнями сформованості екологічної грамотності

Рівні екологічної грамотності	2-А клас (експериментальний)		2-Б клас (контрольний)	
	Число	%	Число	%
Високий	13	43,3	11	35,5
Середній	8	30,3	10	30,3
Нейтральний	2	13,2	5	28,5
Низький	2	13,2	4	10,7
Загальна кількість	25	100,0	30	100,0

Як бачимо, і в контрольному, і в експериментальному класі переважає високий рівень екологічної грамотності (43,3%, 35,5%).

Динаміка змін у ставленні до природи за виділеними критеріями представлена на рисунку 2.3.

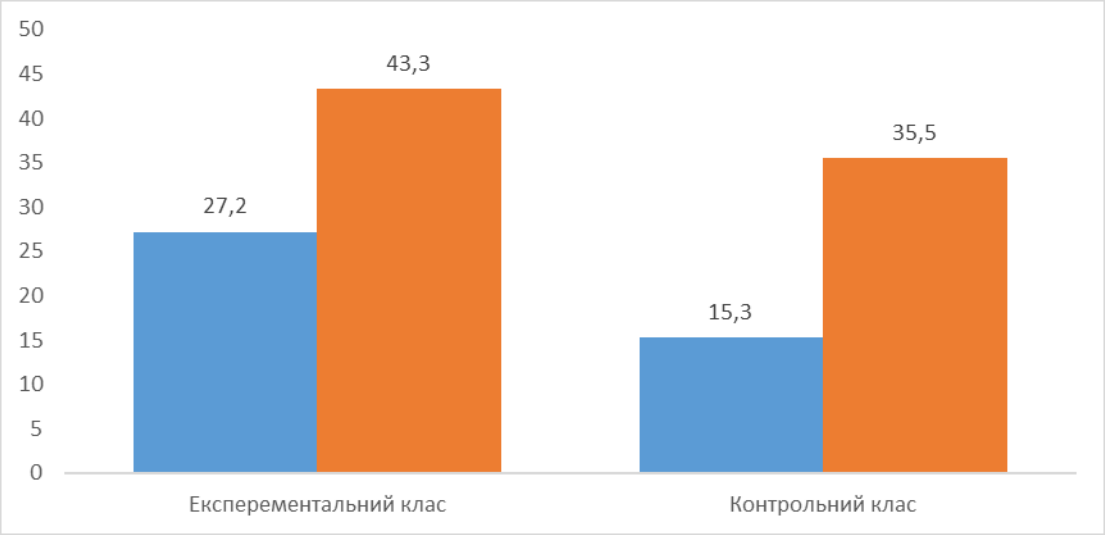

Рисунок 2.3. Динаміка змін у ставленні до природи за високим рівнем

Аналіз кількісних показників показує, що в експериментальному класі порівняно з контрольним класом, характеризується високим рівнем, а також зменшенням кількості дітей із низьким рівнем.

Експериментальний клас перед експериментом, кількість дітей з високим рівнем склав 17,2%. Після експерименту ці кількісні показники зросли до 43,3%.

Співставлення кількісних показників констатувального і контрольного етапів експерименту переконує в доцільності використання розробленої методики. Експериментальні групи характеризуються збільшенням кількості дітей з високим рівнем за рахунок зменшення кількості дітей з середнім, нейтральним та низьким рівнем.

ВИСНОВКИ

1. Висвітлено теоретичні засади формування екологічної грамотності молодших школярів. Підкреслюється, що в сучасних умова актуалізується проблема формування екологічної грамотності, що є так званим кодексом поведінки, яким керується людина в ході екологічної діяльності та поведінки. Зазначається, що основою екологічної грамотності є екологічні знання, які розкривають сутність природних явищ та уявлень про цілісність природи, впливають на формування екологічного мислення та наукового світогляд. Екологічна грамотність – найважливіша складова екологічної освіти молодших школярів, мета якої – стати екологічно відповідний спосіб життя в сучасних умовах. На основі аналізу наукових джерел з'ясовано зміст та сутнісні характеристики суміжних понять, зокрема «екологічні цінності», що поєднує різні елементи навколишнього середовища, такі як чисте повітря, чиста вода, різноманітність рослинного і тваринного світу, природні явища тощо.

2. Розкрито сутність і зміст поняття «екологічна грамотність» як рівень природничо-наукових знань, спеціальних умінь і навичок, і також моральні якості учнів, що дозволяють їм свідомо брати участь у природоохоронній діяльності. Виявлено, що екологічна грамотність молодших школярів визначається індивідуальними та віковими особливостями особистості, рівнем знань про закономірності функціонування природних систем, уміннями аналізувати взаємодію людини з середовища в процесі природоохоронної діяльності. Зазначено, що екологічна грамотність є складником екологічної культури особистості, що полягає в розкритті перед дітьми багатогранної цінності природи та має забезпечувати активність дітей, пробуджувати у них інтерес, максимальне наближення до рутинного життя, а навчальна інформація не має бути перенасичена відомостями, неосяжними для належного сприйняття учнями початкових класів. Зв'язок між екологією та культурою полягає у якості взаємодії людини з довкіллям, який відбиває рівень культури, носієм якої є індивід.

Виховання екологічної грамотності в учнів початкової школи покликане забезпечити відновлення втраченої рівноваги та гармонізувати відносини у системі «людина – природа.

3. Охарактеризувати особливості формування екологічної грамотності в молодшому шкільному віці. З'ясовано, що в нормативних актах нашої держави, що регламентують формування екологічної культури (Конституція України; Закон України «Про освіту; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України Про охорону дитинства; Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти; Концепція екологічної освіти України; Державний стандарт початкової освіти; Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти; Державна національна програма «Освіта (Україна XXI століття)»; Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст.; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року; етодичні рекомендації щодо організації освітнього простору Нової української школи; Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року) ключова ідея основних положеннях Концепції екологічної освіти України полягає в тому, що стратегічною освітньою метою в галузі навколишнього середовища є виховання екологічної культури особистості як ефективного способу регулювання взаємодії людини зі світом природи. Виховання в учнів екологічної грамотності – складний та тривалий процес, що здійснюється поетапним шляхом вирішення освітніх, виховних і розвивальних завдань. Його результатом має бути не тільки опанування теоретичними знаннями та практичними вміннями, а розвиток емоційно-чуттєвої сфери, уміння та бажання активно захищати, покращувати, ушляхетнювати природне середовище. Звертається увага на те, що освітньо-виховна діяльність у початковій школі, спрямвана формування екологічної грамотності реалізується у трьох напрямках: еколого-просвітницька, навчально-дослідницька та природоохоронна діяльність, які виявляються у найрізноманітніших формах, методах, прийомах пізнавально-дослідницької діяльності учнів. Широкий діапазон можливостей щодо здійснення екологічного освітньо-виховного впливу

на молодших школярів закладені у змісті навчального інтегрованого курсу «Я досліджую світ». У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що «метою природничої освітньої галузі є формування у молодших школярів ціннісного ставлення до природи, гідної поведінки у природі, становлення та розвиток наукового природничо-екологічного мислення. Загальними цілями визначено, що учні мають набути досвіду з дослідження світу природи; виявляти стійку цікавість та отримувати радість від розкриття таємниць природи; усвідомлювати цінність природи та взаємозв'язок її об'єктів і явищ; бережно ставитися до природних багатств; розвивати наукове, критичне мислення з метою подолання проблем еколого-природничого характеру.

4. Визначено та експериментально перевірено педагогічні умови формування екологічної грамотності молодших школярів: 1) створення педагогічно комфортного, екологічно спрямованого освітнього середовища в початкових класах; 2) інтеграція навчальних предметів з орієнтацією на екологічне виховання молодших школярів; 3) моделювання ігрової діяльності з метою формування екологічної культури молодших школярів; 4) забезпечення тісного зв'язку навчання з життям, що сприяє розумінню дітьми взаємозв'язків у природі та активній участі в її охороні. З метою забезпечення першої педагогічної умови запропоновано: семінари в контексті роботи шкільного методичного об'єднання вчителів початкових класів: «Особистісний простір екологічної грамотності»; круглий стіл «Марафон учительських ідей» щодо специфіки педагогічно комфортного, екологічно спрямованого освітнього середовища та напрямків роботи щодо його створення в початкових класах; майстер-клас «Як допомогти молодшому школяреві напрацьовувати власний екологічний досвід»; бесіди з учнями під час виховних годин: «Природа – наш дім», «Маленькі учні – великі справи»; «Наша класна кімната – наша турбота». Для створення другої педагогічної умови запропоновано: під час вивчення змістової лінії «Людина і світ» інтегрованого курсу «Я досліджую світ»: розв'язання творчих екологічних завдань; бесіду «Правила поведінки в природі – обов'язкові для кожної людини»; екскурсію «Рідні простори». На створення третьої педагогічної умови проведено

ігри: «Ми – друзі природи», інсценізацію «Зелена аптека»; запропоновано моделювання та розігрування екологічних ситуацій; конкурс загадок про природу; вікторину «Наш найкращий рідний край!». Для реалізації четвертої педагогічної умови було організовано: віртуальні екскурсії: «Наш друг – ліс», «Як ми допомагаємо природі». Окреслено хід педагогічного експерименту, в якому взяли участь учні 2-А та 2-Б класів Запорізької загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 20 екологічного профілю Запорізької міської ради Запорізької області було запропоновано творче виконання роботи (малюнки) на теми «Любов до природи» (про те що подобається найбільше в природі), «Я є природа» (про улюблену пору року, тваринок, що робить в різну пору року), «Мрійлива весна» (про те чому весна красива, чому її більше люблять, чому вона мрійлива). За підсумками контрольно етапу педагогічного експерименту аналіз кількісних показників показав, що в експериментальному класі порівняно з контрольним класом, характеризується високим рівнем, а також зменшенням кількості дітей із низьким рівнем. Експериментальний клас перед експериментом, кількість дітей з високим рівнем склав 17,2%. Після експерименту ці кількісні показники зросли до 43,3%. Співставлення кількісних показників констатувального і контрольного етапів експерименту переконує в доцільності використання розробленої методики. Експериментальні групи характеризуються збільшенням кількості дітей з високим рівнем за рахунок зменшення кількості дітей з середнім, нейтральним та низьким рівнем.

Таким чином, мети дослідження досягнуто, завдання виконано.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусенко І. В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ». 2020. URL: https://nuschool.eu/lessons/world/environmental/3.html (дата звернення: 26.09.2023).

2. Борзик О. Б., Шепель І. М. Шляхи виховання екологічної культури в освітньо-виховному процесі початкової школи. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. / голов. ред. Т. І. Сущенко. Запоріжжя : КПУ, 2019. № 63. Т. 1. С. 105–109.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь [б. в.], 2001. 1440 с.

4. Вербицький В. В. Позаурочна та позакласна освітня (неформальна) діяльність в умовах розвитку стратегії виховання України. URL: https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2018/02/PPOD.pdf (дата звернення: 26.09.2023).

5. Войтович А. Ю. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи (друга половина XX століття) : дис. …канд.. пед. н. : 13.00.01. Дрогобич, 2016. 271 с.

6. Гонтаровська Н. Проблема створення освітнього середовища в педагогічній теорії та практиці. *Імідж сучасного педагога*. 2007. № 1. С. 15–20.

7. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 373 с.

8. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Київ : Райдуга, 1994. 61 с.

9. Державний стандарт початкової освіти № 87. Київ : Кабінет Міністрів України, 2018. 37 с.

10. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. 3-тє видання :підручник. Рівне [б. в.], 2015. 304 с.

11. Досвід організації позакласної роботи з виховання екологічної культури учнів початкових класів на прикладі роботи гуртка Великодолинського шкільного лісництва «Паросток». URL: https://scienceandeducation. pdpu.edu.ua/doc/ 2011/4_2011/23 (дата звернення: 26.09.2023).

12. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи : монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.

13. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

14. Естетика: словник найбільш уживаних термінів (українською та російською мовами / уклад. Г. Г. Гуріна. Харків : ХДАК, 2005. 91 с.

15. Захмарна К.П. Формування в учнів відповідального відношення до природи. *Початкова школа*. 2005. № 3. С. 10–13.

16. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навчальний посібник. Київ, 1997. 302 с.

17. Іванова О. Формування екологічної культури. *Початкова школа*. 1998. № 8. С. 40–42.

18. Інтегративний підхід : актуальність, сутність, особливості впровадження в умовах початкової школи : навчально-методичний посібник / уклад. : Н. Б. Ларіонова, Н. М. Стрельцова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2018. 76 с.

19. Ковальчук Г. Виховання екологічної свідомості. *Початкова школа*. 1999. № 10. С 17–19.

20. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. (із змінами і доповненнями, внесеними Законами України: від 8 грудня 2004 року № 2222-IV … від 3 вересня 2019 року № 27-IX. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/Z960254K.html (дата звернення: 26.09.2023).

21. Концепція виховання дітей та молоді у національ- ній системі виховання. Молодь і закон : зб. нормат. док. з проблем виховання студентської молоді / за ред. Н. І. Косарєвої. Київ : ІЗМН, 1997. 352 с.

22. Концепція екологічної освіти України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.

23. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Розпорядження Кабінету міністрів України № 988-р. від 14 грудня 2016 р. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934 (дата звернення: 11.05.2023 р.).

24. Куманська Ю. О. Екологічні аспекти сучасної літератури для дітей (на матеріалі прози З. Мензатюк, О. Ільченка, І. Андрусяка) : дис. …. к. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль, 2021. 224 с.

25. Маценко Ж. Основи дбайливого ставлення до природи у молодших школярів. *Рідна школа*. 2004. № 8. С. 21–24.

26. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. Київ : Освіта, 2001. № 38. С. 2–4.

27. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25.06.2013 р. № 344/2013. URL: http://www.president.gov.ua/ru/documents/15828.html (дата звернення: 26.09.2023).

28. Ніколенко Н. Виховання ціннісного ставлення до природи у молодших школярів. *Біологія і хімія в школі*. 2002. № 2. С.44–46.

29. Нісімчук А. С. Педагогіка : підручник. Київ : Атака, 2007. 344 с.

30. Нісімчук А. С. Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : ВЦ «Просвіта», 2000. 368 с.

31. Освіта і наука. 5 шкільних проектів будуть реалізовані в рамках «Екошколи». URL: https://farmak.ua/steels_3/ekoshkola/ (дата звернення: 26.09.2023).

32. Оцінка екологічної грамотності учнів. URL: https://naurok.com.ua/naukovo-pedagogichna-stattya-na-temu-ocinka-ekologichno-gramotnosti-uchniv-105173.html (дата звернення: 24.07.2023).

33. Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 514 с.

34. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / за ред. І. А. Зязюна, О. М. Пєхоти. Київ : Видавництво А.С.К., 2003. 240 с.

35. Полякова Г. Вплив освітнього середовища ВНЗ на формування професійної компетентності фахівців. *Вища школа*. 2010. № 10. С. 78–87.

36. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : Наказ МОН від 23.03.2018. № 283. URL: https://imzo.gov.ua/2018/03/25/nakaz-mon-vid-23-03-2018-283-pro-zatverdzhennya-metodychnyh-rekomendatsij-schodo-orhanizatsiji-osvitnoho-prostoru-novoji-ukrajinskoji-shkoly/ (дата звернення: 26.09.2023).

37. Про концепцію екологічної освіти в Україні. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. 2002. № 7. С. 3–23.

38. Про освіту : Закон України. від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 26.09.2023).

39. Про охорону дитинства : Закон України із змінами, внесеними згідно із Законами № 3109-III від 07.03.2002 № 720-IX від 17.06.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14 (дата звернення: 26.09.2023).

40. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти та виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.

41. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : монографія. Київ : Генеза, 2002. 366 с.

42. Савченко О. Я. Урок у початкових класах. *Початкова школа*. 1995. № 3. С. 1–12.

43. Свистак-Яроцька О. Л., Слюзко В. І. Вплив змісту екологічної освіти на формування екологічної культури учнів початкової школи Японії та України. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 54. С. 287–299.

44. Свистак-Яроцька О. Екологізація змісту початкової освіти в Японії. С. 82–88. URL:https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Svystak_Yarotska.pdf (дата звернення: 26.09.2023).

45. Сидоренко Л. І. Сучасна екологія. Наукові, етичні та філософські ракурси : навч. посібн. Київ : ПАРАПАН, 2002. 152 с.

46. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5 т. Київ, 1976. Т 2. 554 с.

47. Тверезовська Н., Філіппова Л. Сутність та зміст поняття «педагогічні умови». *Нова педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 90–92.

48. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. URL: http://putped.edu.ua/koledzh/navchalna-diyalnist/nova- ukrajinska-shkola/normativna-baza-novoji-ukrajinskoji-shkoli.savchenko.html (дата звернення: 20. 09. 2023 р.).

49. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. URL: http://putped.edu.ua/koledzh/navchalna-diyalnist/nova-ukrajinska-shkola/normativna-baza-novoji-ukrajinskoji-shkoli.savchenko.html (дата звернення: 21. 09. 2023 р.).

50. Толстоухов А. В., Волкова Л. А., Білоус Н. М. Еколого-економічний тлумачний словник-довідник. Київ: [б. в.], 2003. 256 с.

51. Толстоухов А. В. Глобалізація. Влада. Еко-майбутнє. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2003. 308 с.

52. Толстоухов А. В. Маємо бути готовими до екологічного виклику майбутнього. *Екологічна освіта і виховання : досвід та перспективи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ : Центр екологічної освіти та інформації, 2001. С. 8–15.

53. Філософський словник соціальних термінів. 3-тє вид., доповн. Київ, 2005. 670 с.

54. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. 2 вид., перероб. і доп. Київ : Головна редакція УРЕ, 1996. 800 с.

55. Фіцула М. М., Парфанович І. І. Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання : навч.-метод. посібник. Вид. 2-ге, перероб. та допов. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2008. 432 с.

56. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2014. 456 с.

57. Фіцула М. М. Педагогіка : підручник. 2-ге видання, виправлене, доповнене Київ : Академвидав, 2007. 560 с.

58. Химинець О., Талапканич М., Химинець В. Психолого-педагогічні аспекти екологічного виховання в сучасних умовах. *Обрії*. 1997. № 1. С. 47–51.

59. Хоменко В. Екологічне виховання в школі. *Завуч*. 2000. № 23/24. С. 23–25.

60. Чертова К. Соціальне виховання як предмет соціальної педагогіки. *Соціальна педагогіка : теорія та практика*. 2005. № 1. С. 26–29.

61. Швед М. Тенденції розвитку зарубіжної екологічної освіти. *Вісник Львівського національного ун-ту. Серія педагогічна*. 2003. Вип. 17. С. 167–174.

62. Шевченко Н. О. Соціально-педагогічні засади формування екологічної культури учнівської молоді : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.05. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2008. 19 с.

63. Шевчук К. Д. Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Київ, 2009. 326 с.

64. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посібн. Київ : Либідь, 2003. 560 с.

65. Ярита І. І. Формування естетичного сприяння природи в дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.01. Луганський держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. Луганськ, 2001. 20 с.